

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra

Bakalářská práce

Územní polarita socioekonomické diferenciace Česka

Vypracoval: Jonáš Suchánek
Vedoucí práce: RNDr. et PhDr. Aleš Nováček, Ph.D.

České Budějovice 2016

Prohlášení:

Prohlašuji, že předkládanou bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne

.....

Jonáš Suchánek

Poděkování:

Rád bych touto cestou poděkoval všem, kteří mne podporovali na mé cestě za vzděláním. Zároveň bych chtěl zvláště poděkovat vedoucímu mé práce, RNDr. et PhDr. Aleši Nováčkovi, Ph.D., za jeho cenné rady, připomínky a metodické vedení bakalářské práce.

ANOTACE

SUCHÁNEK, J. (2016): Územní polarita socioekonomické diferenciacie Česka. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, pedagogická fakulta, katedra geografie, 68 s.

Tato bakalářská práce se zabývá územní polaritou socioekonomické diferenciacie Česka. Ta je vymezena pomocí prostorové analýzy vybraných ukazatelů, ke kterým se řadí např. výše hrubého domácího produktu, míra nezaměstnanosti či religiozita. Jednotlivé indikátory jsou prozkoumány, studovány a následně rozděleny do tří skupin, které se liší podle vykazovaných atributů na ekonomické, sociální a ostatní. Stěžejním cílem je především identifikace determinantů a kauzalit, jež se na tvorbě územních polarit podílejí. Na základě syntézy pak lze individuální regiony rozdělit do dvou, vlastnostmi odchylných kategorií, které kraje profilují buď jako „vyspělé“, nebo „zaostávající“.

Klíčová slova: Česko, střední Evropa, územní polarita, socioekonomická diferenciacie, regionální disparity, determinanty

ABSTRACT

SUCHÁNEK, J. (2016): Territorial polarity of socio-economic differentiation in Czechia. Bachelor thesis. University of South Bohemia in České Budějovice, Faculty of Education, Department of Geography, 68 p.

This bachelor thesis focuses on the territorial polarization of socio-economic differentiation in Czechia, which is determined by a spatial analysis of previously selected indicators, such as gross domestic product, unemployment rate or religiosity. These indicators are analysed, studied and divided into three individual groups (economic, social and other), differentiated by their own attributes. The main goal is to identify and define determinants and causalities, that made the formation of a certain territorial polarization possible. After a thorough syntesis, all regions are seperated into either a more developed or less developed section.

Keywords: Czechia, Central Europe, spatial polarity, socio-economic differentiation, regional disparities, determinants

OBSAH

1.	ÚVOD.....	5
2.	TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE.....	8
	2.1 Diskuze s literaturou.....	8
	2.2 Teoretické přístupy.....	13
3.	METODIKA.....	16
4.	HISTORICKOGEOGRAFICKÝ KONTEXT.....	23
	4.1 Vývojové aspekty socioekonomické polarizace Česka.....	23
	4.2 Česko v kontextu současných evropských disparit.....	26
5.	ANALÝZA VYBRANÝCH UKAZATELŮ SOCIOEKONOMICKÉ DIFERENCIACE REGIONŮ ČESKA.....	30
	5.1 Ekonomické ukazatele.....	30
	5.2 Sociální ukazatele.....	37
	5.3 Ostatní ukazatele.....	42
	5.4 Analýza faktorů.....	45
6.	SYNTÉZA ÚZEMNÍ POLARITY ČESKA.....	50
	6.1 Hlavní determinanty.....	54
	6.2 Kategorizace indikátorů dle míry polarity.....	56
7.	ZÁVĚR.....	60
8.	ZDROJE A LITERATURA:.....	63
9.	SEZNAM MAPOVÝCH VÝSTUPŮ:.....	67
10.	SEZNAM TABULEK:.....	67
11.	SEZNAM OBRÁZKŮ:.....	68

1. ÚVOD

Střední Evropa tvoří z mnoha hledisek zcela unikátní prostor. Stát, jehož vnitřní regionální disparity tato bakalářská práce rozebírá, je integrální součástí tohoto regionu. Samostatná Česká republika vznikla rozdělením České a Slovenské federativní republiky, resp. Československa, 1. ledna 1993. Z historického hlediska však bude hrát mnohem důležitější roli jiné datum. Vznik Československa těsně před koncem první světové války 28. října 1918 znamenal definitivní ukončení existence Rakousko-Uherské monarchie. Český národ, jenž byl po dlouhá staletí součástí Svaté říše římské a Rakouska-Uherska, dostává možnost na osamostatnění a sebeurčení. Československo tak vytvořilo demokratický stát s vysokou úrovní industrializace a tzv. první republika (1918 – 1938) patřila v tehdejší Evropě k vyspělým státům. Jak tvrdí francouzský spisovatel českého původu Rupnik, podepsání mnichovské dohody v roce 1938 však akcelerovalo odvrácení české politické elity od Západu směrem k slovanskému Východu a k celkové extremizaci společnosti (Rupnik 1992). Duální rozdělení Evropy na Západ a Východ ale není záležitostí až 20. století. V této souvislosti Nováček (2012) uvádí, že kořeny tohoto rozdělení bychom mohli hledat už v raném středověku či ještě dříve. K evropskému Východu lze zařadit oblasti východní a jihovýchodní Evropy. Naopak k „Západu“ pak lze řadit vyspělejší oblasti Evropy, jakými jsou např. Francie, Spojené království Velké Británie a Severního Irsku, státy Beneluxu, Německo, Švýcarsko, Rakousko, Itálie nebo také Skandinávie. Wandycz (2004) však připomíná, že tato dualita nabyla na významu zejména až po druhé světové válce, kdy se termín „východní Evropa“ stal doslova synonymem pro sovětský blok. Zmiňuje také původně dominantní severojižní orientaci disparit v Evropě, která vznikla v důsledku znatelných rozdílů ve vyspělosti mezi civilizacemi Středomoří a „barbarským“ severem. Koncepce střední, potažmo středovýchodní Evropy jako dělicího pásma mezi Západem a Východem, je tak podle Wandycze (2004) relativně nová. Nováček (2012) pak střední Evropu vnímá jako určitou tranzitní zónu mezi zmiňovaným vyspělejším Západem a zaostávajícím Východem. Po druhé světové válce navíc získává rozhraní mezi Východem a Západem nový rozměr a jasně definovanou hranici, jež byla způsobená diferentními ideologiemi dvou politických bloků. Vliv odlišných politických systémů a jejich vzájemný antagonismus mezi nimi měly zásadní vliv na prohloubení socioekonomických rozdílů mezi jednotlivými státy, což v určité míře doznívá dodnes. Je však podstatné si uvědomit, že rozdíly mezi Západem a Východem nelze hledat pouze v rovině ekonomické, popř. politické, ale odlišnosti nalezneme i např. kulturně-náboženské. Do jaké míry a jakým způsobem je

tímto faktem ovlivněn současný stav vnitřní diferenciaci Česka ve svém postavení ve střední Evropě, bude také předmětem šetření. Prioritou této práce ovšem bude zejména poukázat na vnitřní regionální rozdíly Česka a na potenciální důvody vzniku těchto disparit. V neposlední řadě nesmím opomenout fakt, že pojem „Západ“ a „Východ“ zde plní funkci *synonym* ke slově vyspělý a zaostalý pouze v rámci této práce.

V rámci komparace vyspělosti jednotlivých regionů je podstatné správně vybrat právě ty veličiny, které budou hrát v socioekonomické polarizaci prostoru Česka významnou úlohu. Součástí tohoto výzkumu tak budou vybrané ukazatele rozdělené do tří kategorií – ekonomické, sociální a ostatní. Charakteristika jednotlivých ukazatelů bude v práci popsána v dalších kapitolách. Za regiony jsou v této práci zvoleny jednotlivé kraje České republiky. Ty svou velikostí a rozmístěním uvnitř Česka tvoří relativně dobré vstupní podmínky pro hlavní cíl výzkumu této práce, kterým je sledovat územní polaritu socioekonomické diferenciaci Česka za pomoci prostorové analýzy vybraných socioekonomických ukazatelů a dále stanovit, které ukazatele a proč tuto polaritu vykazují. Na základě syntézy zobecnit pravidelnosti v potenciálních prostorových rozdílech – určit, zdali vykazují nějaký prostorový gradient (potažmo do jaké míry) a ověřit tak níže uvedenou vstupní hypotézu. Cílem je taktéž i interpretovat a na základě analýzy indikátorů určit výslednou mapu územní polaritativy socioekonomické diferenciaci Česka.

Na základě uvedených cílů byly stanoveny následující *hypotézy*, které se snaží tato práce ověřit.

- I. Za vstupní hypotézu lze považovat určité rozdělení Evropy na dvě části, Západní a Východní. Tato dualita Evropy má kořeny hluboko v historickém kontextu a měla zásadní vliv na socioekonomický vývoj jednotlivých států. Střední Evropa zde tvoří tzv. tranzitní zónu mezi vyspělejším evropským Západem a zaostávajícím Východem. Tento fakt by měl mít bezprostřední vliv na vnitřní regiony států střední Evropy a na vzniku disparit mezi nimi (Nováček 2012).
- II. Vybrané ukazatele budou do jisté míry ovlivněny také fyzickogeografickými podmínkami v daném regionu. Lze předpokládat, že regiony, jež jsou svou povahou především rurální (Vysočina), budou mít menší podíl obyvatel zaměstnaných v terciéru a jejich ekonomický vývoj bude ve srovnání s ostatními průmyslovými regiony značnou mírou oslaben (Kebza 2015).
- III. Lze předpokládat, že se bude hlavní město (Praha) velmi vymykat vůči ostatním regionům a může tak svou polohou narušovat potenciální gradient z hlediska

především ekonomických ukazatelů. Podobnou dominanci hlavního města ve střední Evropě lze pozorovat i v Maďarsku (Kebza 2015), Slovensku (Holakovský 2014), Polsku (Vácha 2014) a Rakousku (Ležáková 2014).

- IV. Případný gradient polarizace prostoru v Česku bude z koncepce jádro-periferie (Havlíček, Chromý 2001, Blažek, Uhlíř 2002) narušen přítomností významného města. Silné jádro, jakožto vyspělé centrum regionu, bude mít markantní vliv na socioekonomické ukazatele celého kraje. V tomto případě kraj, jenž by se z geografické polohy zařadil spíše mezi zaostalejší regiony České republiky, bude poté spádat mezi vyspělé části České republiky.

Komplexní přehled týkající se polarizace Česka vychází právě z výše zmiňovaných hypotéz.

Práce je dále strukturována do několika následujících oddílů. Po úvodu, jenž má za úkol čtenáře elementárně uvést do této problematiky, navazuje teoretická část. Ta je následně rozdělena do dvou podkapitol. První podkapitola se zabývá diskuzí s literaturou. V této části budou zmíněny důležité myšlenky předešlých autorů, které se podobnými tématy, ať již přímo či nepřímo, zabývají. Druhá podkapitola teoretické části se bude zabývat teoretickými přístupy ke sledování problematiky. Poté následuje důležitý oddíl metodiky, která podrobně vysvětluje použité kvantitativní postupy. Věnuje se vymezením regionů pro sledování územní polarizace a dále detailně rozebírá výběr socioekonomických ukazatelů. Zmiňované ukazatele jsou v této části rozděleny na tři kategorie: ekonomické, sociální a ostatní. Každé kategorii je přidělena váha na vliv polarizace prostoru. Následně metodika popisuje, jakým způsobem se postupovalo při zpracování dat a faktorovou analýzu. Část věnující se Česku v jeho historickém kontextu má za úkol poukázat na potenciální historické události, jež by mohly mít vliv na vznik jednotlivých regionálních disparit. Stěžejní ovšem bude kapitola zabývající se analýzou socioekonomické diferenciací krajů Česka. Ta je dále doplněna o tabulky a mapové výstupy, jasně znázorňující rozdílné hodnoty výše zmiňovaných socioekonomických ukazatelů pro každý kraj Česka. Následná syntéza územní polarizace má za úkol identifikaci determinantů příčiny vzniku regionálních disparit a detekovat směr potenciálního gradientu. Součástí syntézy tvoří také kategorizace indikátorů dle míry územní polarizace. V závěru budou zpětně reflektovány cíle a hypotézy, jimiž se tato práce zabývala a potenciály pro další rozvinutí sledované tematiky.

2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE

Pro jasný a ucelený náhled do studované problematiky je stěžejní pracovat s příslušnou odbornou literaturou a seznámit se tak s hlavními teoriemi a pojmy, které s tematikou regionálních disparit úzce souvisí. Děj tuzemských i zahraničních autorů je na výběr hned několik a právě tyto práce tvoří podklady pro hypotézy tohoto výzkumu a výrazně se podílí na odhalování příčin vzniku územních polarit.

2.1 Diskuze s literaturou

S územní polaritou úzce souvisí celá řada faktorů. K identifikaci některých elementárních ukazatelů slouží důkladné prostudování příslušné literatury. Jedním ze základních teoretických východisek, ze kterých tato práce vychází, je koncept *regionalizace*. Anděl (1996) regionalizaci charakterizuje jako proces vymezování územních jednotek na základě určitých znaků a oddělování od území, která tyto znaky postrádají. Pod pojmem regionalizace tak rozumíme vymezení daného území na několik regionů. V evropském měřítku se tak nejčastěji setkáme s tzv. *dualitním rozdělením Evropy*. Konkrétně na západní „vyspělou či vlastní“ Evropu a na východní „také“ Evropu, jež v porovnání se Západem z různých hledisek určitým způsobem zaostává. Je však nutné připomenout, že pro rozdělení Evropy neexistuje žádné výchozí rozdělení a zpravidla každý autor k této problematice přistupuje individuálně. Kromě samotné duality Evropy – rozdělení Evropy na Západ a Východ, existují i pluralitní koncepty rozdělení, které vymezují Evropu na několik různých celků. Převážně se pak v literatuře skloňuje Evropa střední.

V případě tohoto výzkumu nás bude zajímat především vnímání existence střední Evropy jakožto třetího tzv. přechodného (mezi Východem a Západem) regionu. Nováček (2012) představuje komplexní historickogeografickou analýzu pojednávající o dualitě Evropy od starověku až po současnost. Toto dílo se stalo při tvorbě této práce výchozím a v mnoha ohledech sloužilo jako jeden ze základních pilířů, na kterých tento výzkum staví. Důvodů k vymezení střední Evropy jako samostatného regionu zmiňuje Nováček (2012) celou řadu. Západ Evropy tvořil místo nových inovací a průmyslového pokroku. Východní část Evropy tak zůstávala z markantní části převážně zemědělská a z hlediska rozvoje byla značně pasivní. Stěžejní je tak především fakt, že střední Evropa byla jako tranzitní zóna mezi Západem a Východem ovlivňována oběma regiony v různém měřítku. Pod tímto

dualitním vlivem vzniká diferencovaný prostor s atributy, které tento prostor odlišují jak od Západu, tak Východu. Autorů preferující poněkud komplexnější rozdělení Evropy na více regionů je ale celá řada.

Např. Gurňák (2003) vymezuje středovýchodní Evropu jako prostor mezi Německem a Ruskem. Rusko, potažmo Sovětský svaz, se stal doslova synonymem pro Východ zejména v průběhu studené války a spousta současných států ležících na východě Evropy se snažila a snaží i nyní od označení „východní Evropa“ distancovat, protože lidé často vnímají toto označení negativně. Podle Scücze (2001) střední Evropa oscilovala mezi Západem a Východem. Do zhruba 15. století byla střední Evropa svou charakteristikou blíže k Západu, nicméně se zámořskými objevy se Západ dostal do nebývalé ekonomické i kulturní akcelerace. Střední Evropa se tak začala více přibližovat ztrácejícímu Východu. Český politolog Krejčí (2000) pak střední Evropu vnímá jako určitou křížovátku státních myšlenek Západu a Východu, která ovšem postrádá své přirozené hranice. Wandycz (2004) zmiňuje, že pojem „západní“ nebo „západoevropský“ nepředstavuje v Evropě země ležící nejzápadnějším směrem z geografického hlediska (Island, Portugalsko, Irsko), ale území nejvíce hospodářsky a kulturně vyspělé jako např. Francie, Anglie atd. Tato území byla a jsou považována za kolébky pokroku jak ve středověku, tak v současnosti. Vymezit regiony Evropy však lze i za pomoci fyzickogeografických faktorů. Evropu tak můžeme dělit na oceánskou a kontinentální část. Za státy „vyspělého“ oceánského regionu lze považovat státy ležící při pobřeží na západě Evropy a naopak na „zaostávající“ země ležící ve vnitrozemí ve východní části Evropy, lze nahlížet jako na kontinentální. Význam této duality nespočívá pouze v rozdílných klimatických podmínkách, ale také v otevřenosti oceánského regionu vůči zámořským objevům a na druhé straně v nevýhodné pozici kontinentálního regionu, náchylného k nájezdům z nepřátelých území (Krejčí 2000, Křen 2005).

Důvody vzniku disparit mezi jednotlivými regiony lze hledat i v dalších dílech, jež se věnují historickému vývoji Evropy. Ty mohou určitým způsobem vnést světlo k určení možných příčin zaostávání konkrétních regionů a pomoci definovat determinanty následné polarizace prostoru. Zmínit lze např. práce Rupnika (1992) nebo Křena (2005), jež se zabývají především novodobými dějinami střední Evropy a dále je důležité i dílo Wandycze (2004), které svým obsahem sahá od středověku až do současnosti.

Koncept této práce není zcela unikátní, neb již dříve vznikly práce zabývající se hledáním určitého gradientu na území Česka. Blažek a Csank (2005) se snažili identifikovat vliv východozápadního gradientu na mikroregionální úrovni s důrazem na ekonomické

faktory. Některé ukazatele byly totožné s ukazateli této práce, např. míra nezaměstnanosti, počet obyvatel zaměstnaných v terciéru či sledování výše HDP na obyvatele. V potaz byla brána i důležitost jádra v kontrastu s periferiemi. Blažek a Csank definují území Česka podobně jako ostatní zmiňovaní autoři, aneb jako prostor velmi těžko identifikovatelný. Označit Česko, že patří jednoznačně k Východu nebo Západu je prakticky nemožné. Během éry Československa byl východozápadní gradient velmi dominantní, nyní však určit jednoznačný trend je značně komplikované. Závěrem poukazují na fakt, že i přes jasně prokázanou roli zmíněného gradientu v různých historických etapách vývoje a sférách, neexistuje jednoznačný determinismus potvrzující geografickou polohu jednotlivých krajů za převládající faktor tvorby územní polaroty prostoru. Zároveň poukazují na potřebu vnímání širokého prostoru pro aktivity individuálních subjektů.

Výše zmiňovaní autoři se snaží na problematiku vymezení střední Evropy nahlížet z různých pohledů. Sic jsou ekonomické a hospodářské faktory pro vymezení regionů Evropy důležité, je potřeba vzít v potaz také kulturně-náboženské, historické, politické a sociologické aspekty. Samozřejmě ale existují i koncepty striktně rozděluující Evropu na Západní a Východní bez respektování střední Evropy jakožto samostatného prostoru, který leží na pomezí.

S polarizací území dále úzce souvisí otázka perifernosti, konkrétně vztah *jádro-periferie*. Jádrové oblasti byly v minulosti vnímány především ve spojení s centry velkých měst. Naopak periferie jsou pak území charakterizována rurálnější charakterem a špatnou návazností na zmiňovaná jádra, jež tvoří hospodářsky dominantní střediska s vysokou mírou inovace. Periferie je tak určitým způsobem jádru podřízena a inovace spíše pasivně přebírá. S šířením inovací souvisí i teorie difúze, která popisuje strategické rozmístování určitých prvků v prostoru (Kunc 2011). Otázce perifernosti je věnováno hned několik publikací různých autorů (např. Marada, Chromý, Havlíček, Nováček). Havlíček a Chromý (2001) tvrdí, že periferie tvoří prostor bez růstu a výše zmiňované inovace center přebírají se zpožděním. Zmiňují také fakt, že zahraniční investoři po pádu Železné opony ignorovali okrajové oblasti postkomunistických států a kapitál tak proudil zejména do jádrových oblastí dané země. Tím se diverzifikace mezi centrem a periferií ještě více prohlubovala. Na příkladu uvádějí pokrytí mobilním signálem v České republice k roku 2000. Tento proces byl postupný a primární oblasti center byly pokryty přednostně. Z dnešního hlediska se však dá pokrytí mobilním signálem, z důvodu téměř kompletního pokrytí celého území Česka, považovat za marginální. V této práci dále dělí periferie na základě diferenciované polarizace vůči jádru do čtyř kategorií: narůstající polarizace, stagnující polarizace,

ubývající polarizace a nivelizující polarizace. Narůstající polarizace by byla způsobena konstantně vzrůstající dominancí centra (New York, Londýn atd.). Druhý typ představuje význam jádra i periferie ve vzájemné stagnaci, který by byl schopný fungovat především v plánovaných ekonomikách, kde by došlo k umělému dodržování vzájemných rozdílů. Při ubývající polarizaci by logicky význam periferie vůči centru masivně stoupal. Příklad nivelizující polarizace, při kterém by došlo k celkovému vyrovnání významu jádra i periferie, je spíše považován za teoretický ideální příklad vyrovnanosti. Zmiňované kategorie nebudou v této práci představovat významnější úlohu, nicméně jejich charakteristika může potenciálně čtenáři více přiblížit studovanou problematiku. Je nutné si uvědomit, že v těchto i jiných výzkumech záleží především na analýze vybraných dat. Např. Hampl, Gardavský, Kühnl (1987) v případě Česka hodnotili řádovost, uspořádání, vzdálenost a návaznost vůči hlavním centrům, metropolitním územím, hlavním komunikacím atd. Existovala by ale samozřejmě i celá řada neekonomických faktorů, které by měly vliv na vymezení periferií a které jsou podmíněny dlouhodobým vývojem (např. kulturní a sociální aspekty). S polarizací prostoru souvisí také *regionální rozvoj*, jenž může kontrast mezi regiony ještě více prohloubit (Blažek, Uhlíř 2002). Jako jednoduchý příklad významného jádra lze uvést tzv. *Modrý banán*. Ten představuje pásmo jádrových měst globálního významu. Na tento koncept se práce zaměří detailně až v následující kapitole 2.2.

Mištera (1997) vnímá rozdíly společenských a sociálních kvalit různých středisek, které jsou zpravidla způsobeny historickým vývojem centra. Nejvyšší regionální funkčnost pak vykazují centra, která jsou k tomu fyzickogeograficky předurčena. Na těchto místech se rozvíjela výroba, určitá forma kvalitní infrastruktury a obslužné vybavenosti. Rozmach výroby zapříčinil vznik nových pracovních příležitostí a tvorbu nových závodů. Tím se zlepšovala jak ekonomická infrastruktura, tak sociální, zajišťující potřeby obyvatelstva v přilehlém okolí. Mištera taková střediska regionů dále rozděluje do celkem pěti stupňů. Jako příklad střediska regionu prvního stupně uvádí Plzeň. Ta svou atraktivitou pokrývá nejen své aglomerované území, ale i celou oblast Plzeňského kraje. Za příklady toho, co takové centrum metropolitního významu může definovat, uvádí nosné závody, vysoké a odborné školy, výzkumné ústavy, sportovní zařízení, divadla, rozhlas, zdravotnická a kulturní zařízení a další. Další následující stupně odpovídají klesajícímu regionálnímu významu obcí, kdy pátý stupeň představují menší spádové obce lokálního významu. Čermák (2005) zmiňuje i možnost definovat periferie na základě hodnot exponovanosti a dostupnosti.

HAMPL (2005) se věnuje podmiňujícím faktorům vývoje regionální diferenciace v Česku. Podstatným rysem vývoje územní polarizace po roce 1989 je zvýšení selektivnosti a dynamiky. Variační rozpětí hlavních socioekonomických ukazatelů pro kraje i okresy se začíná zvětšovat. Dochází tak především k výraznému prohloubení rozdílů maxim a minim, pomyslné „nůžky“ představující diferencii hodnot socioekonomických ukazatelů jednotlivých krajů se tak stále více rozvíjejí. Z ekonomického hlediska, kdy Hampl podobně jako v této práci posuzuje počet pracovních příležitostí, průměrnou mzdu zaměstnanců a podíl HDP (kombinaci těchto faktorů označuje také jako „ekonomický agregát“), lze pozorovat jasnou dominanci hlavního města. Důvody opět souvisí s častou lokalizací pouze ředitelství řady firem do Prahy a k následnému nadhodnocování velikosti její reálné ekonomiky. Nástup postindustriálních forem vývoje a tržní konkurence po roce 1989 zapříčinily mimořádný růst Prahy a přilehlého okolí, kde dochází k masivnímu rozvoji terciárních a kvartérních aktivit. V opozici pak stojí silný ekonomický útlum oblastí, kde tradičně dominoval průmysl (např. pánevní oblasti). Tuto teorii potvrzuje fakt, že ještě v roce 1991 bylo z celkových 10 ekonomicky nejsilnějších okresů 5 takových, kde byla významná těžba uhlí. V roce 2001 se v elitní desítku udržela pouze samotná Ostrava a to na úkor převážně středočeských okresů a okresů ostatních krajských měst.

NOVÁČEK (2005) se zabývá periodami vývojových trendů na území dnešního Česka. Periody rozdělil na předindustriální, industriální a postindustriální. Všechny tři období mají své specifické charakteristiky socioekonomického vývoje. V předindustriální éře hrají velkou roli fyzickogeografické podmínky daných regionů. Dále je tato éra typická slabým přirozeným přírůstkem a slabou intenzitou využívání přírodních zdrojů. Industriální období znamenalo obrovské zintenzivnění objemu produkce a výroby. Docházelo k masivní urbanizaci a význam rozložení přírodních zdrojů začal plnit důležitou funkci při rozložení obyvatelstva. Rovněž se začíná prohlubovat míra polarizace mezi jádry a periferiemi. V postindustriální fázi docházelo postupně k útlumu dynamiky rozvoje a nedochází k rapidním populačním změnám, kterými se tato práce zabývá především. Polarita mezi velkými centry (např. Praha) a rurálními oblastmi však i nadále přetrvává. Tyto fáze a jejich vliv na proměnu a polaritu regionů nejsou typické pouze pro území střední Evropy, ale pro většinu zemí vyspělého světa.

Důvody vzniku disparit mezi jednotlivými regiony lze hledat už v dílech, jež se věnují historickému vývoji Evropy. Ty mohou určitým způsobem vnést světlo k určení možných příčin zaostávání konkrétních regionů a pomoci definovat determinanty následné polarizace prostoru. Zmínit lze např. práce Rupnika (1992) nebo Křena (2005), jež

se zabývají především novodobými dějinami střední Evropy a dále je důležité i dílo Wandycze (2004), které svým obsahem sahá od středověku až do současnosti.

Pro analýzu socioekonomické diferenciací krajů České republiky a pro následnou detekci prvků územní polarizace, bylo potřeba získat a zpracovat statistické údaje. Ty potom představují atributy jednotlivých socioekonomických ukazatelů. Všechna data použita pro zpracování výsledných map byla převzata z webových stránek českého statistického úřadu (ČSÚ). Ten poskytuje data nejen pro celou Českou republiku, ale také pro dílčí územní jednotky (v případě mapových výstupů tohoto šetření hovoříme o krajích). Ačkoliv se jedná o internetové stránky v českém jazyce, hledání dat a orientace v nich nebyla vždy zcela jednoduchou záležitostí. Čerpalo se pak především z publikací a ročenek, které jsou postupně na serveru aktualizovány. Většina dat je pokud možno vztažena k roku 2013, některé údaje však musely být převzaty z výsledku sčítání lidu, domů a bytů, které probíhalo v roce 2011. Část dat musela být také přepočtena na relativní jednotky, aby byla následná komparace legitimní. K datu vzniku tohoto výzkumu můžeme použité statistické údaje považovat za relativně aktuální.

Nesporný podíl na tomto šetření mají také již vzniklé bakalářské práce z minulých let. Zejména pak práce Kebzy (2015), jež sledovala totožné problematiku v Maďarsku, byla v mnohém pro můj výzkum inspirací. Za zmínku stojí i jiné práce věnující se územní polaritě států ve střední Evropě: Ležáková (2014) definující Rakousko, Vácha (2014) zabývající se Polskem a Holakovský (2014) zpracovávající Slovensko.

2.2 Teoretické přístupy

Ke správnému uchopení studované problematiky je nutné zmínit teoretické přístupy, na jejichž bázi je analýza faktorů polarizace regionů stavěna. Jak již bylo zmíněno v předchozí části, jedním z elementárních teoretických konceptů je prvně duální vymezení Evropy. Regionalizace evropského prostoru provází dvě paradigmaty. Tím prvním je historicky starší teorie rozdělení Evropy na „vyspělý“ Jih a „barbarský“ Sever. Ačkoliv je toto rozdělení záležitostí především starověku a částečně středověku, v některých státech zůstává severojižní gradient stále patrný (např. Itálie). Druhé rozdělení však má pro zde sledovanou část střední Evropy význam markantnější. To představuje rozdělení na vyspělý „Západ“ a zaostávající „Východ“, ve kterém střední Evropa představuje tzv. přechodnou zónu, která bude pod určitým vlivem obou kontrastních regionů (Nováček 2012).

Druhou teoretickou bázi představuje *teorie polarizovaného rozvoje* s hlavním principem zabývající se vztahem *jádro – periferie*. Rovněž již určitým způsobem popsanou výše. Tu představil Friedmann (1966), který je také spojován s *obecnou teorií regionálního rozvoje*. Friedmannova obecná teorie regionálního rozvoje se snaží zasadit stávající teorie regionálního rozvoje do širšího rámce představovaného teoriemi společenského rozvoje, ve kterých jsou častým motorem změn proměny vztahů autority a podřízenosti. Friedmann vychází z myšlenky nerovnoměrného rozdělení moci v ekonomice a ve společnosti, které vyústí ve vytvoření takové struktury vzájemných vztahů (administrativních struktur, vzorců obchodu, migrace apod.), která je výhodnější pro jádro. Základním rozlišujícím znakem mezi regiony jádra a periferie je tedy právě míra jejich autonomie, respektive závislosti na jiných regionech. Druhým charakteristickým rysem jádra, kromě vysokého stupně autonomie, je podle Friedmanna také schopnost tvorby inovací. Friedmann se snaží utřídit kumulativní mechanismy, pomocí kterých dochází k dalšímu posilování dominance jádra nad periferií a polarizace prostoru. Rozlišuje celkem šest efektů (mechanismů): 1. efekt dominance neboli trvalé oslabování periferního regionu kladným saldem transferu kapitálu, přírodních i lidských zdrojů ve prospěch jádra, 2. informační efekt jakožto zvyšování potenciálu pro interakce umožněné růstem vlastního obyvatelstva, 3. psychologický efekt – vytváření podmínek příznivých pro vznik dalších inovací v jádru, 4. modernizační efekt neboli transformace stávajících sociálních hodnot, 5. efekt vazeb (*linkage effect*) – zejména tendence inovací plodit další inovace, 6. výrobní efekt – vytváření takové struktury ekonomických vztahů, které jsou výhodné pro inovující subjekty (Friedmann 1966, cit. v Blažek, Uhlíř 2002, s. 99-100). Koncept jádro-periferie dále rozvinul např. Wallerstein (1976). Ten připomíná silnější podíl státních struktur v jádru. Wallerstein také poukazuje na fakt, že ideální existence jader a periferií je pouze teoretická a vymezuje třetí tzv. semiperiferní kategorii. Ta stojí na pomezí jádra a periferie. V kontinentálním měřítku by se poté jako jádrovou oblast mohla označit oblast Modrého banánu. Naopak východní Evropa by byla považována za periferní. Vybrané státy střední Evropy by poté potenciálně mohly hrát roli semiperiferie, jakožto států ležících z mnoha hledisek a vlivů na pomezí mezi zmiňovaným Západem a Východem.

Mezi další teorie zabývající se polarizací prostoru lze zařadit např. Hirschmanovu *teorii nerovnoměrného rozvoje*, jež klade důraz na přirozenost socioekonomicky nevyvážených regionů a na vzájemné interakce mezi nimi, které jsou jednak pozitivní i negativní. Problémy rozvojových regionů řeší i na mezinárodní úrovni, kdy Hirschman tvrdí, že problémem rozvojových zemí není často nedostatek kapitálu, ale i neschopnost jej

dobře investovat. Poukazuje na kumulativní efekt obyvatel vyspělejších regionů, kteří se cítí být úspěšnější, vytlačují nekvalitní zboží pryč ze svého území, přijímají vzdělané a ambiciózní migranty z ostatních regionů, mají tendence být pracovitější a vychovávat tak své děti v kontrastu s méně silnými oblastmi (Hirschman 1958, cit. v Blažek, Uhlíř s. 90-98).

Určitou formu uplatnění by v této bakalářské práci mohly mít i *teorie lokalizační*. Dle Blažka a Uhlíře (2002), se jedná o faktory, které mohou vykazovat vliv na rozmístění kapitálu a ekonomických aktivit v závislosti na různých podmínkách. Např. vliv rozmístění surovin a cena pracovní síly. Nicméně tyto faktory v dnešní době hrají roli především na globální úrovni. Za zmínku stojí také *teorie nerovné směny*, která klade důraz na význam rozdílných mzdových hladin na mezinárodní i meziregionální úrovni (Blažek, Uhlíř 2002). Samotný faktor výše mzdy a vliv na územní disparity je přímou součástí této práce.

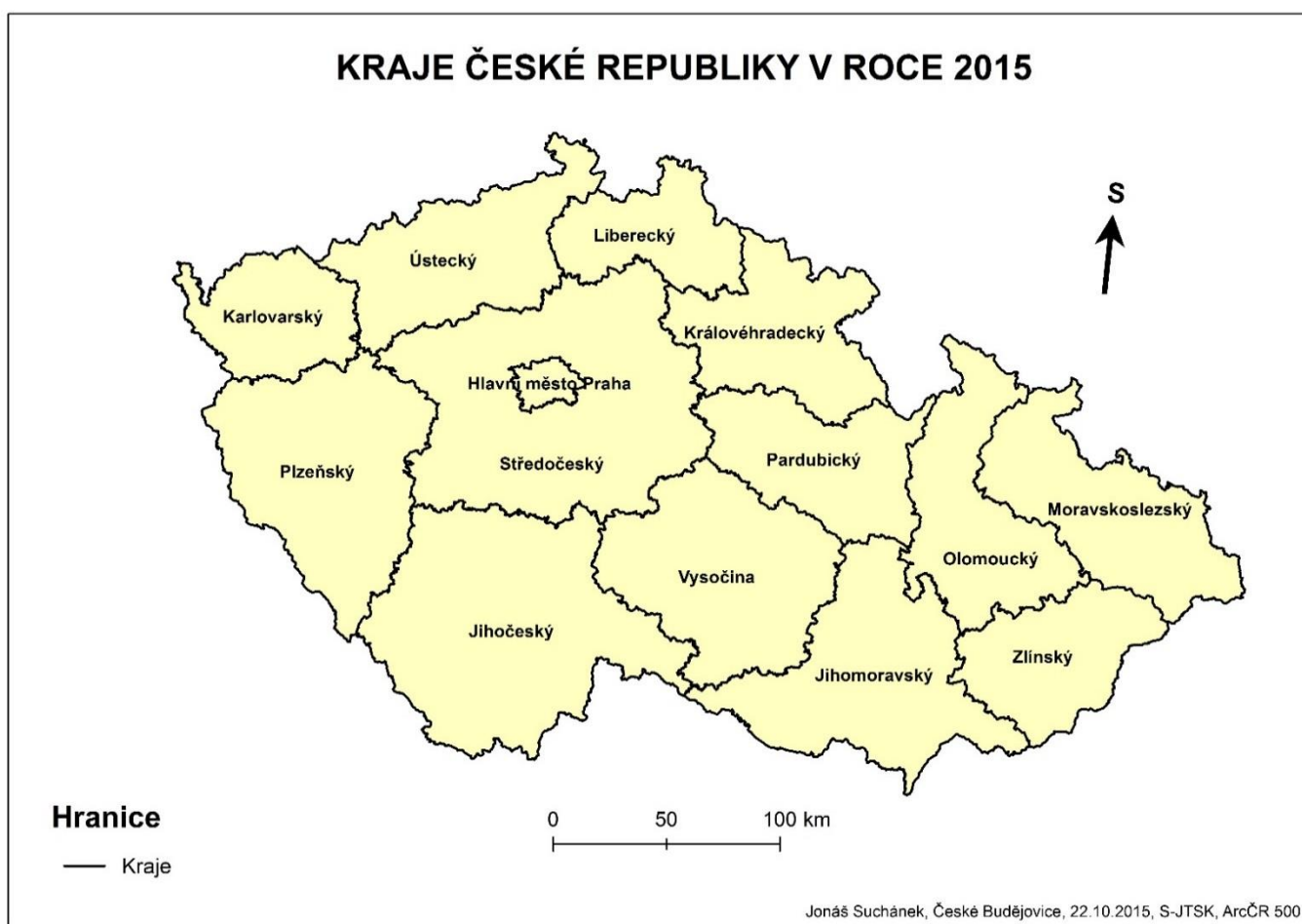
Modrým banánem se v české literatuře zabývá práce Touška, Kunce, Vystoupila a kol. (2008). Toto dílo čtenáři Modrý banán představuje jako pásmo významných evropských sídel globálního významu, které se táhne od jihovýchodu Velké Británie (Londýn), přes země Beneluxu (Brusel), západní část Německa (Frankfurt nad Mohanem), většinu Švýcarska (Curych), po severní část Itálie (Milán) a uvádí, že se v tomto relativně úzkém a silně urbanizovaném pásmu vyskytuje až 40 % veškeré evropské populace. Za další populačně a ekonomicky silná jádra Evropy můžeme označit tzv. „Sunbelt“ (oblast Milán – Valencie) a také tzv. „Žlutý banán“ (vymezuující pásmo Paříž – Varšava). Tato práce rovněž připomíná fakt, že ještě v 16. století jádra Evropy tvořily zejména oblasti Středomoří a na přenesení kontinentálního významu, do směrem na sever vzdálených měst (Amsterdam, Londýn atd.), měla velký podíl zejména průmyslová revoluce, která odstartovala právě ve zmiňovaných lokacích a poté se šířila směrem na jih, potažmo východ Evropy.

3. METODIKA

Metodika ilustruje a objasňuje jednotlivé kroky, které vedly k samotnému vymezení zkoumaného území a identifikaci jednotlivých socioekonomických ukazatelů s detailním popisem využitých kvantitativních metod při následné analýze uvedených faktorů. V neposlední řadě vysvětluje, jakým způsobem dochází k určení potenciálního gradientu a rovněž rozebírá vytváření následných tabulek a map s výslednou polarizací prostoru.

Následná analýza je prováděna v rámci vymezených územních jednotek. Podobně jako v předchozích pracích, které se věnují územní polaritě socioekonomické diferenciaci, bude i zde použito rozdělení na regiony NUTS. NUTS je pojmenování pro uměle vytvořené regiony jednotlivých členských států Evropské unie za účelem efektivního vedení a srovnávání údajů a dat v databázi Eurostat. Stejně jako v pracích Holakovského (2014) a Kebzy (2015) se bude i tato práce konkrétně zabývat regiony NUTS 3. Ačkoliv by se zde mohl uplatnit i model NUTS 2 jako v případě Ležákové (2014) a Váchy (2014), přece jen je rozdělení NUTS 3, které je svým územním vymezením identické s kraji Česka, důslednější a v mezích funkčnosti krajů v Česku korektnější. Zároveň předpokládám, že pro představu čtenáře je toto rozdělení přirozenější. Územních jednotek NUTS 3 je v České republice celkem 14. Sestávají se ze 13 krajů (Středočeský, Jihočeský, Plzeňský, Karlovarský, Ústecký, Liberecký, Královehradecký, Pardubický, kraj Vysočina, Jihomoravský, Olomoucký, Zlínský a Moravskoslezský) a z hlavního města Prahy. Naopak regiony na úrovni NUTS 2, často také nazývané jako regiony soudržnosti, vznikly v roce 1988 taktéž za účelem shromažďování databází a hodnocení statistik regionů (Eurostat) jednotlivých členských států Evropské unie. Na území Česka nalezneme takto rozdělených oblastí pouze 8. Srovnání pouze těchto tzv. regionů soudržnosti by nemuselo být dostatečně vypovídající a také silně zkreslené. Krajům, jež v současné podobě vznikly v roce 2000, se věnuje několik statistických databází. V rámci této práce byl využíván převážně portál Českého statistického úřadu (ČSÚ). Díky identickému rozdělení, které je společné i pro jiné státy, tak může dojít k následné komparaci dat a výsledků.

Mapa č. 1:

Zdroj: autorovo zpracování

Údaje pro vybrané socioekonomické ukazatele jsou z důvodu zmiňované aktualizované webové databázi ČSÚ pro každý kraj jednoduše a spolehlivě k dispozici. Důležité je ale tyto ukazatele správně vybrat a následně objektivně vyhodnotit. Aby byla zachována zmiňovaná objektivita, je zcela nezbytné, aby byla data pokud možno co nejaktuálnější a rozhodně využít pro každý region totožné datum měření. V této bakalářské práci tak nenalezneme případ, kdy by pro např. Středočeský kraj byla data vztažena k roku 2012 a pro Královéhradecký údaje za rok 2013. Většina ukazatelů je tak vztažena k roku 2013 až na pár výjimek, kdy pro jednotlivé ukazatele nebyla data pro zmiňovaný rok měřena.

Tabulka č. 1: Vybrané kategorizované ukazatele

EKONOMICKÉ ASPEKTY	SOCIÁLNÍ ASPEKTY	OSTATNÍ ASPEKTY
HDP/obyvatele	Celkový přírůstek	Volební výsledek vítězné politické strany
Míra nezaměstnanosti	Rozvodovost	Míra religiozity
Podíl obyvatel zaměstnaných v terciéru	Podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním	
Průměrná hrubá měsíční mzda	Míra urbanizace	
Hustota silniční sítě		

Zdroj: vlastní návrh

Samotné vymezení socioekonomických ukazatelů by mělo být provedeno tak, aby výsledné faktory představovaly komplexní sociogeografický pohled na jednotlivé regiony a byly tak schopny vykázat určitou polaritu, popř. do jisté míry identifikovat potenciální gradient, který by sledované území v jistém měřítku diferencioval. Za tímto účelem bylo do této práce vybráno celkem 11 ukazatelů. Ty do jisté míry vycházejí z předchozí práce Ležákové (2014), kde stejně jako zde došlo k rozdělení zmiňovaných ukazatelů do tří různých kategorií dle jejich charakteru. První dvě kategorie jsou v rámci této práce nejdůležitější. Jedná se o ekonomické ukazatele a sociální ukazatele. Ty svým způsobem nejmarkantněji definují výsledné disparity regionů znázorněné v příložených mapách. Ekonomické aspekty reprezentuje pět ukazatelů, které mají za úkol alespoň zčásti znázornit hospodářskou vyspělost jednotlivých krajů. Sociální aspekty jsou vyjádřeny čtyřmi ukazateli. Ty ilustrují vzorce především demografických atributů společnosti v daných regionech. Třetí kategorie, která nese označení „ostatní ukazatele“, představuje určité kulturní, politické a etnické aspekty a je složena ze dvou ukazatelů. Všechny tyto faktory na sebe vzájemně působí, ovlivňují se a je nutné na ně nahlížet komplexně a vzhledem k rozsahu této práce i trochu s nadhledem. Je nezbytné vědět, že vymezení regionů i vybrání téměř totožných ukazatelů bylo učiněno úmyslně, neboť teprve potom může dojít k následné korektní komparaci jednotlivých analýz vybraných středoevropských států. Celkovou inspirací při tvorbě těchto tří kategorií pak sloužila především práce Nováčka (2012).

Ekonomické aspekty do určité míry představují ekonomickou vyspělost jednotlivých krajů. V této kategorii pak nalezneme výši hrubého domácího produktu na jednoho obyvatele (HDP per capita). Výše hrubého domácího produktu na jednoho obyvatele je z hlediska ekonomických atributů kraje velmi významná, neboť jeho výše do značné míry ovlivňuje zbylé ukazatele a vice versa. Zde tedy platí, že čím vyšší hodnota hrubého domácího produktu se v kraji objevuje, tím vyspělejší bude mít charakter. Naopak tomu bude u míry nezaměstnanosti, kdy region s vyšší hodnotou se bude profilovat jako zaostávající. Mezi další základní ekonomické ukazatele je zde zařazen podíl obyvatel zaměstnaných v terciéru a výše měsíčního hrubého příjmu. Logicky budou k „Západu“, čili v rámci této práce vyspělejšími regionům, spádovat vyšší hodnoty. Hustota státní silniční sítě zde představuje poměr délky dálnic a silnic první třídy na celkovou plochu. Regiony s nízkými hodnotami hustoty silnic budou spadat do kategorie zaostávající. Opět je třeba připomenout, že pojmenování „Západ“ a „Východ“ jsou pouze smluvní pojmy užití v této práci.

Jak již bylo zmíněno výše, *sociální aspekty* nabízí především demografický pohled na současnou společnost. Součástí těchto ukazatelů je pak celkový přírůstek (zahrnující přirozený i mechanický pohyb obyvatelstva), kde vyšší hodnota inklinuje k „Západu“. Rozvodovost je poněkud unikátní kategorií, která popisuje spíše behavioristické znaky daného kraje. Regiony s vyšší rozvodovostí se profilují jako vyspělejší, jelikož tento faktor souvisí s liberálnějším stylem života typickým pro Západ. Podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním předpokládá vyšší životní úroveň a kvalifikovanější pracovní sílu v kraji. Zároveň slouží jako lokalizátor významných vysokoškolských institucí a sílu jejich vlivu na rozmístění obyvatel s vysokoškolským vzděláním v Česku. Míra urbanizace předpokládá, že kraje s vysokým podílem obyvatel žijících ve městech budou mít vyšší hustotu zalidnění a vyspělejší charakter.

Ostatní aspekty do jisté míry více přibližují politické a kulturní přívrstky obyvatelstva. Konkrétně se jedná o volební výsledek vítězné volební strany. Zde je ale důležité vědět, jak se vítězná strana profiluje. V našem případě hovoříme o ČSSD, což je strana, která se sama označuje jako za levicovou až středo-levicovou a lze předpokládat, že mezi voliči levicovějších stran převažují sociálně slabší skupiny. V této práci se tudíž budou regiony s vysokým podílem voličů zmiňované vítězné strany řadit k zaostávajícím regionům. Druhým a posledním ukazatelem v této kategorii je míra religiozity. Ta představuje podíl obyvatel vyznávající jakékoliv náboženství. Vyšší hodnoty zde budou představovat zaostávající charakter. Pro jednoznačnou přehlednost je níže přiložena tabulka příslušnosti.

Tabulka č. 2: Příslušnost ukazatelů k Vyspělejší či Zaostávající kategorii dle vykazovaných hodnot

Ukazatel	Vyšší hodnota	Nižší hodnota
HDP/obyv.	<p>Vyspělejší („Západní“)</p>	<p>Zaostávající („Východní“)</p>
Podíl obyvatel zaměstnaných v terciéru		
Průměrná hrubá měsíční mzda		
Hustota státní silniční sítě		
Celkový přírůstek		
Rozvodovost		
Podíl obyvatel s VŠ vzděláním		
Míra urbanizace		
Volební výsledek vítězné politické strany	<p>Zaostávající („Východní“)</p>	<p>Vyspělejší („Západní“)</p>
Míra nezaměstnanosti		
Míra religiozity		

Zdroj: vlastní návrh

V předchozích kapitolách se tato práce věnovala spíše všeobecným úvahám, stanovení cílů a hypotéz, diskuzi s literaturou a popisovala principy heuristiky (shromažďování informací a dat), jež zde byly užity. Alfou i omegou pro následné určení územní polarit je však komplexní analýza faktorů. Ta probíhá ve dvou variantách a vkládá do této práce exaktní charakter. Použité kvantitativní postupy jsou podobné jako v pracích Ležákové (2014) a Kebzy (2015).

První a na první pohled jednodušší metodu představuje *metoda určení pořadí*. Hodnoty pro každý region jsou seřazeny od nejvyspělejších („nejzápadnějších“) hodnot po ty nejzaostalejší („nejvýchodnější“). Jelikož se zde pracuje s kraji Česka, krajům je tak individuálně přiřazeno číslo od 1 až 14 pro každý socioekonomický ukazatel zvlášť. Na tomto základě jsou následně vypočteny tři souborné indexy (ekonomický, sociální a ostatní). Každému regionu jsou tyto indexy vypočteny jako součet všech hodnot pořadí, které jsou následně vyděleny celkovým počtem indikátorů v dané kategorii. Jednoduše řečeno se tak jedná o aritmetický průměr. Aby však byla zdůrazněna větší role ekonomických a sociálních ukazatelů na vzniku disparit v prostoru, jsou tyto indexy

násobeny dvěma. Ekonomický index (I_e), sociální index (I_{sc}) a ostatní index (I_o) jsou tak následně vyjádřeny v poměru 2:2:1. Z takto vypočtených hodnot vzejde výsledný souhrnný index (SI). Ten není ničím jiným, než aritmetickým průměrem zmiňovaných indexů.

Vzorec výpočtu souhrnného indexu (SI):

$$SI = [(2 * I_e) + (2 * I_{sc}) + (I_o)] / 5$$

Pomocí souhrnného indexu dojde k finálnímu určení pořadí, kdy kraje s nejnižší hodnotou souhrnného indexu spádají k vyspělejším regionům a kraje s vyššími hodnotami naopak k zaostávajícím regionům. Následná analýza a tvorba mapy územní polarizace je prováděna na základě právě těchto výsledků. V rámci metody určení pořadí pak bude Česko rozděleno na šest vyspělejších a osm zaostávajících regionů. Konkrétní výsledky a odůvodnění tohoto rozdělení jsou součástí až faktorové analýzy (5.4)

Druhou a poněkud přesnější metodou je pak *metoda odchylek od mediánu*. Medián je jeden ze základních kvantitativních prvků, který je definován jako střední hodnota statistického souboru. Medián tak soubory dělí na dvě poloviny. V případě lichého počtu prvků je medián jednoduše zvolen jako prostřední hodnota. Pokud se v souboru vyskytuje sudý počet prvků (stejně jako v této bakalářské práci – celkem 14 krajů), je medián vypočítán jako aritmetický průměr dvou středních hodnot. Indexu mediánu je pak přiřazena bezrozměrná hodnota 100. Pomocí trojčlenky jsou pak pro každý socioekonomický ukazatel vypočítány jednotlivé odchylky, které buď index mediánu přesahují a dosahují tak vyspělých hodnot, nebo naopak nepřesahují hodnotu střední hodnoty 100 a tudíž spádají k zaostávajícím regionům.

Vzorec výpočtu odchylek od mediánu:

$$O = (x * 100) / y$$

Zatímco x je hodnota sledovaného ukazatele, y představuje medián. Stejně jako u předchozího určení jednotlivých tří kategorií indexů (ekonomický, sociální a ostatní), i zde dojde ke stejnému rozdělení za pomoci aritmetického průměru součtu odchylek od mediánu. Ekonomický a sociální index je opět vynásoben dvěma ke zdůraznění důležitosti těchto indikátorů. Taktéž dojde k určení souhrnného indexu a následného určení pořadí dle

vypočtených hodnot. Čím vyšší hodnota souhrnného indexu, tím vyspělejší region. K „Východu“ pak inklinují kraje s nízkými hodnotami. Některé odchylky však musely být opatřeny, aby nedocházelo k záporným výsledkům a následnému extrémnímu zkreslení. Tyto postupy jsou osvětleny v kapitole 5.4. Metoda odchylek od mediánu je relativně důslednější metodou, jelikož zde dochází k zohlednění všech hodnotových rozdílů. To se v konečné fázi může projevit ve výsledku autorem rozdělených polarizovaných regionů.

Krom určení územní polarity za pomoci metody určení pořadí a odchylek od mediánu, je důležité také zhodnotit signifikanci jednotlivých ukazatelů na tvorbě polarity a na základě toho provést syntézu a následnou kategorizaci zmiňovaných socioekonomických indikátorů. Kategorii důležitosti dle míry územní polarity jsou celkem tři – vysoká polarita, střední polarita a zanedbatelná polarita. Součástí syntézy je pak zhodnocení potenciálního gradientu a závěrečné mapové výstupy, znázorňující územní polaritu socioekonomické diferenciaci Česka. V mapovém výstupu pak vždy platí pravidlo, že čím tmavší barvou disponuje určitý kraj, tím vyspělejší vykazuje charakter. Ne vždy ale vyšší hodnoty ukazatelů inklinují k vyspělým hodnotám (např. míra nezaměstnanosti a volební výsledek vítězné politické strany) a proto tak musely být patřičně upraveny, aby všechny mapy měly totožnou a srozumitelnou vypovídající hodnotu.

Závěrečný odstavec kapitoly je věnován některým problematickým částem práce. Hodnoty pro hrubý domácí produkt na obyvatele jsou uvedeny v eurech, zatímco hrubá měsíční mzda v českých korunách. Je tak učiněno z toho důvodu, že autor práce subjektivně považuje toto rozdělení za přirozenější. V české literatuře a médiích se jedinec často setká s údaji pro hrubý domácí produkt právě v eurech. Na druhou stranu co se týká mezd, je spíše obklopován údaji vyjádřeny v českých korunách. Ergo potenciální čtenář si pak dokáže snáze představit vnitřní disparity uvnitř České republiky. Na závěr je opět nutné čtenáři připomenout, že slova „Západ“ (představující vyspělé části Česka) a „Východ“ (představující zaostávající části Česka), zde pouze pomáhají při interpretaci regionálních rozdílů a hrají zde jen a výhradně roli synonym.

4. HISTORICKOGEOGRAFICKÝ KONTEXT

Při zkoumání současné socioekonomické situace Česka, je nevynechání historického vývoje naprosto zásadní. Historickogeografický kontext poukazuje na význam několika historických událostí, jež mají nezpochybnitelný vliv na současnou podobu námi definovaného území a napomáhá tak při hlubším zkoumání sledované problematiky. Podstatná část této kapitoly je věnována především hospodářskému vývoji na území současného Česka, který při tvorbě regionální diferenciaci hraje podstatnou úlohu.

4.1 Vývojové aspekty socioekonomické polarizace Česka

Pravděpodobně drtivá většina současných Čechů by sebe sama označila za slovanský národ. Slované se totiž na území dnešního Česka vyskytovali dominantně už v 6. století. Jejich příchod souvisel s mohutným migračním procesem, který probíhal v euroasijském prostoru. Z důvodů neustálých válečných výbojů s Avary a Franky, se do čela nově vznikajících uskupení dostal původem franský Sámó. Tzv. „Sámova říše“ představovala první složitější organizační útvar s jádrem na současné Moravě a rozpadla se smrtí svého zmiňovaného vůdce v roce 623. Teoreticky významnější říši však představuje až říše Velkomoravská. Tu lze považovat za jednu z prvních útvarů s formou středověkého státu na našem území a její existenci se datuje do období 9. století. Důležitou osobností raného středověku pak bude nepochybně Vratislav II. Ten se stal prvním Přemyslovcem, který obdržel královskou hodnost, především díky stabilní podpoře římského Jindřicha IV. v souboji s papežskou mocí a domácí opozicí. Dědictví českého trůnu v rámci rodu Přemyslovců pak zajišťovala Zlatá bula sicilská, která byla vydána císařem a sicilským králem Friedrichem II. v roce 1212, kdy zde vládl Přemysl Otakar I. Další důležitou postavou českých dějin je pak syn Václava I., Přemysl Otakar II, přezdívaný jako „král železný a zlatý“. Ten svou zahraniční politikou podstatně rozšířil území svého království a udělil městská práva dnešním významným městům jako např. České Budějovice nebo Olomouc. Rod Přemyslovců však vymřel tzv. „po meči“, jelikož byl Václav III. zavražděn v létě roku 1306 v Olomouci. Po domluvě šlechty, významných církevních představitelů a se schválením římské říše, se k moci dostává rod Lucemburků. Roku 1347 byl římský císař Karel IV. korunován na českého krále. Díky Karlovi IV. se nejen Praha, ale i celé české země staly objektem významného soustředění zájmů a celkového rozvoje. Do významných

staveb a institucí založených v tomto období lze řadit např. Karlův most a Univerzitu Karlovu. Pozdní středověk pak bude typický hlavně obdobím husitství a po nechvalně známé bitvě na Bílé hoře roku 1620 a třicetileté válce, která se negativně promítla do hospodářství, se počet obyvatel českých zemí snižuje až o třetinu (Randák 2011).

Naprostý převrat a zásadní hospodářské transformace lze bezpochyby datovat od konce 18. století, kdy sekundární sektor hospodářství, představující průmyslovou a řemeslnou výrobu, zaznamenal nevídaný rozvoj a stal se nejdůležitějším článkem národního hospodářství (Jakubec, Jindra 2006). Významné změny přineslo již zrušení nevolnictví v roce 1781 Josefem II. Zvýšil se tak nejen samotný počet obyvatelstva, ale také jeho hybnost a koncentrace v důležitých jádrech země. S příchodem průmyslové revoluce si markantní část lidí představí parní stroj. Na našem území bychom mohli tento vynález spatřit poprvé v roce 1814. Různé regiony českých zemí se začínají silně industrializovat a počty průmyslových odvětví, jež bychom mohli jmenovat, jsou nezvykle vysoké. V Brně, které je v 19. století velmi bohaté (viditelné i na výstavbě), bychom našli obrovskou textilku související s rozvojem bavlnářství a rozkvětem strojírenství. Rozmach můžeme vidět také v potravinářství, kdy se suroviny začínají zpracovávat průmyslově. Vznikají cukrovary (Polabí, Poohří) nebo např. lihovary (Vysočina). Rozvoj hutnictví a vznik vysokých pecí je pak typický pro Ostravsko a severní Čechy. Tyto oblasti pak hrají v novodobých dějinách velmi unikátní roli a jsou spjaty zejména s těžbou hnědého uhlí (Mostecko, Sokolovsko, Chomutovsko), černého uhlí (Ostravsko, Kladensko, Zastávka u Brna) a jeho následným zpracováním. S všeobecným růstem průmyslu dochází v 19. století k propojování tehdejších hospodářsky důležitých center železnicí. České Budějovice se propojují s rakouským městem Linec, Brno s Vídní, masivní narůst železnic lze pak pozorovat zejména na Ostravsku, v severních Čechách a v okolí Prahy. V současné době, kdy železnice v podstatě vůbec nově nevznikají, je patrný silný jihoseverní gradient, kdy je většina železnic situována v pomyslné severní polovině Česka. Za dob Rakousko-Uherska byly české země nejprůmyslovější částí říše. Nicméně je zde patrný silný především jihoseverní gradient, potažmo východozápadní gradient, kdy jsou zmiňované průmyslové oblasti pod vlivem silné koncentrace obyvatelstva, industrializace, vznikem nových měst, železnic a silnic, hromaděním kapitálu a všeobecným rozvojem. Zatímco jižní a východní regiony mají spíše charakter agrární a venkovský, s nepřítomností výrazného jádra. To vše je z velké míry zapříčiněno nevýhodnou geografickou polohou a absencí surovin (s výjimkami – Brno, Ostravsko).

Záhy po konci první světové války vznikla 28. října 1918 samostatná Československá republika s Masarykem, jako prvním československým prezidentem, v čele. Spojily se tak dva zcela nesouměřitelné celky, kdy bylo Slovensko (a Podkarpatská Rus) téměř zcela agrární a ve srovnání s Českem hospodářsky značně pokulhávalo. Tím se východozápadní gradient ještě více podtrhnul. Po odtržení od monarchie se Československo potýkalo s přebytkem výroby, jelikož tehdejší poptávka z celé říše, po zřetření minulých vztahů, utichla. Zemědělství bylo víceméně soběstačné a v druhé polovině dvacátých let jsou pak zřejmé investice do velkých koncernů (Vítkovice, Baťa, Škoda), které byly napojeny na britský a francouzský kapitál. Tyto všechny kroky však stále více prohlubovaly rozdíly mezi jádry a periferiemi. První republiku také samozřejmě do určité míry negativně (inlace, stoupající nezaměstnanost, emigrace atd.) zasáhla celosvětová ekonomická krize po roce 1929 (Kárník 2002).

Rupnik (1992), považuje Československo ve střední Evropě v meziválečném období za nejdemokratičtější stát a uvádí, že navzdory krajně levicové a radikální komunistické strany a silně pravicově zaměřeným stranám německy mluvícího obyvatelstva, prokázaly politické instituce první republiky kvalitní stabilitu a kontinuitu až do bodnutí do zad západních mocností podepsáním Mnichovské dohody v roce 1938. Hlavní představitelé Francie, Německa, Velké Británie, a Itálie ze strachu před Hitlerem projevíli nezáměr vůči „nevýznamné“ demokracii ve střední Evropě a podvolili se tak jeho vůli. Z Československa se stal „Protektorát Čechy a Morava“, kdy došlo k zabránění významného pohraničního území nacistickým Německem. Slovensko nabylo nezávislosti a ze strachu před maďarskými sousedy uzavřelo s Německem dohodu. Během druhé světové války funguje na území Česka přidělový systém, zahraniční obchody jsou kontrolovány a je zaznamenán markantní nárůst zbrojního průmyslu a všeobecná logická orientace hospodářství ve prospěch armády.

Po konci války a podepsání dekretů prezidenta Beneše, následuje „divoký“ odsun německy mluvícího obyvatelstva. Periferie Československa, jež byly tímto aktem ovlivněny, byly ve značné míře silně industrializované a následné dostěhovávání (ať již Čechoslováky, Romy, Řeky, Rumuny a jinými národy) nebylo vždy úplně úspěšné a problémy v těchto oblastech způsobené zmiňovanými pohyby obyvatelstva doznívají na území mnoha příhraničních regionů dodnes. S příchodem roku 1948 měli voliči po válce stále pocit křivdy u západních mocností a komunistický Sovětský svaz se tvářil jako národ osvoboditelů. To vyústilo až v převrat komunistické strany v únoru 1948 a po následném období uvolňování a utužování poměrů ve společnosti, došlo k intervenci sovětských vojsk v roce 1968 a k následné normalizaci. Ze začátku důraz na poválečnou obnovu (zestátnění podniků),

poté období plánovaného hospodářství (dvouletky, pětiletky) se zaměřením na co největší objem výroby, obzvláště v těžkém průmyslu. „Západ“ se naopak stává centrem nových inovací s důrazem na efektivitu, intenzitu, kvalitu, úspory, vytváří si vztah k životnímu prostředí atd. Ačkoliv se zpočátku Československu hospodářsky relativně dařilo, postupně přestává být celý východní blok konkurenceschopný západnímu bloku (např. vyspělý a kvalitní elektrotechnický průmysl západní Evropy v 80. letech, který v této době tvořil jeden z primárně nejdůležitějších průmyslových odvětví).

4.2 Česko v kontextu současných evropských disparit

Obnovení demokracie přinesla až sametová revoluce v roce 1989. O dva roky později se Sovětský svaz formálně rozpadl a roku 1993 došlo k rozdělení Československa na Českou a Slovenskou republiku, kdy se prvním prezidentem Česka stal Václav Havel. Česká republika projevila po revoluci zájem o to stát se opět nedílnou součástí západní Evropy a záhy požádala o vstup do Severoatlantické aliance i Evropské Unie. Po dlouholetých jednáních (obavy z reakce Ruska) byl Česku vstup do NATO umožněn v roce 1999. Do Evropské unie přistoupilo v roce 2004 spolu s mnoha dalšími státy bývalého východního bloku a jednalo se o největší jednorázové rozšíření Evropské unie od jejího vzniku (Randák 2011).

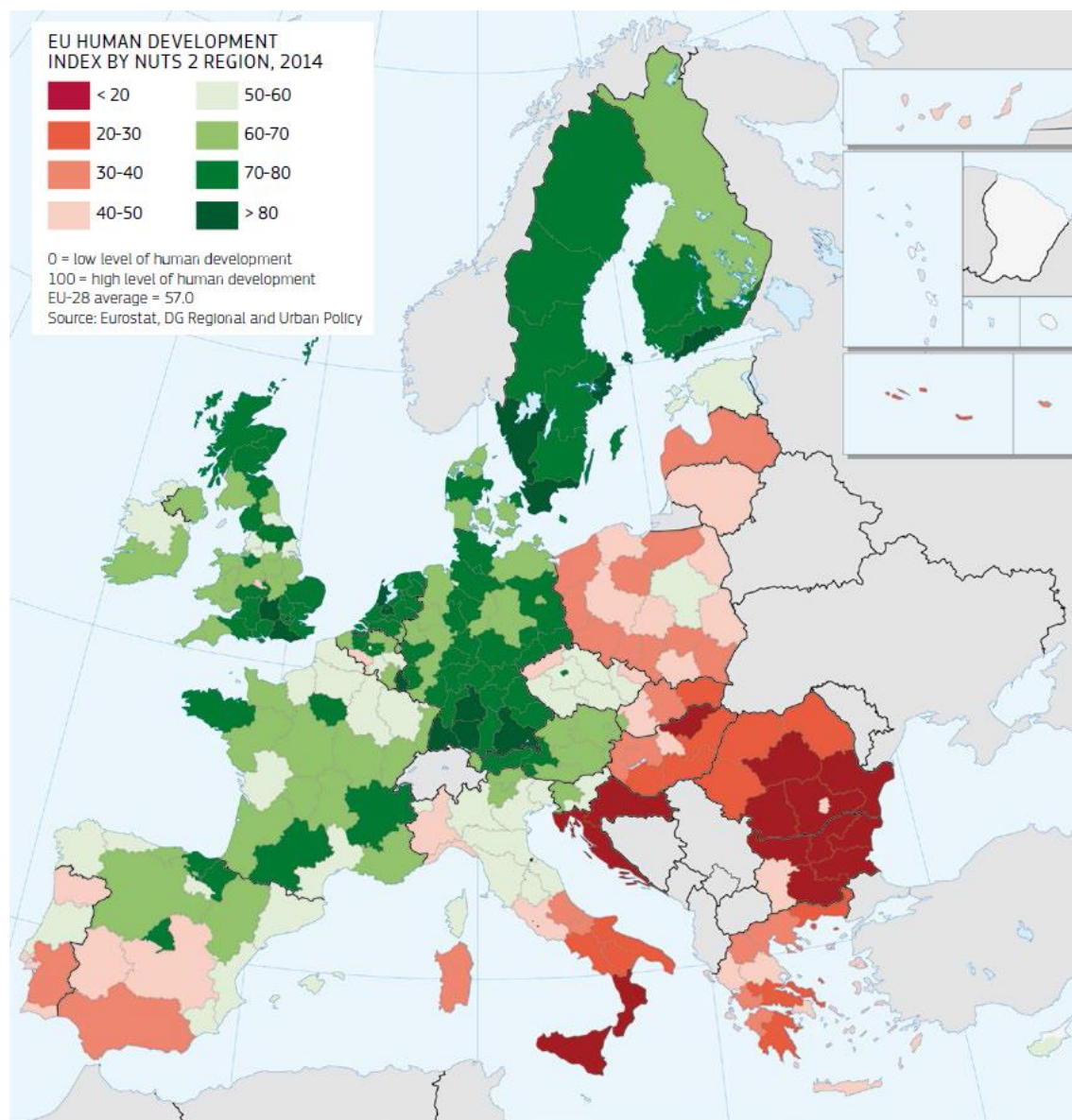
Z hospodářského hlediska je nutné si uvědomit důležitost přechodu ze státem regulované ekonomiky na ekonomiku tržní. Česko si prošlo často kritizovanou kupónovou privatizací, kdy sem začal proudit zahraniční kapitál. Existují „dobré“ příklady zahraničních investic a rozvoje (Škoda), ale i „špatné“, kdy se zahraniční investor chtěl zbavit potenciální konkurence, převedl výrobu jinam, nebo firmy začal využívat k vyrábění pouze konkrétních částí kdysi celého výrobku. Následná kompletace a inovace (a tudíž nejvyšší nárůst přidané hodnoty) pak často probíhá v zahraničí. Po revoluci je důležité zmínit, že dochází k mohutnému útlumu zemědělství a do popředí se dostává terciér, popř. kvartér a kvintér. Současným trendem stále zůstávají suburbanizační procesy a rozdíly mezi jádry a periferiemi se částečně stírají. Česko však stále zůstává na evropské poměry relativně silně průmyslové. Nutno však podotknout, že staré průmyslové zóny zaměřené na těžký průmysl a zejména na těžbu (Ostravsko, severní Čechy) se dnes potýkají s podstatnými socioekonomickými problémy. Transformace těchto regionů po roce 1989 byly velmi komplikované a dochází zde k akumulaci méně vzdělaného obyvatelstva, národnostních

a nezřídka problémových menšin a ghett. Regiony jsou často protkány vyšší např. nezaměstnaností a nižší tvorbou hrubého domácího produktu na obyvatele. Jihoseverní gradient tedy v dnešní době již neplatí, spíše naopak.

Zemědělská půda představuje zhruba polovinu (54 %) celkové plochy území, nicméně výměra orné půdy i počet lidí pracujících v zemědělství se stabilně snižuje (eAgri 2015), Česko již není potravinově soběstačné a musí potraviny dovážet, což je ale v dnešní době v Evropě naprosto běžné. Jak napovídá trend ve víceméně všech státech (střední) Evropy, podíl obyvatel zaměstnaných v primárním sektoru se snižuje především v důsledku masivního rozvoje služeb posledních let. Z ekonomické hlediska začaly státy střední Evropy snižovat propastné manko nabyté během komunistické éry. Je nutné však připomenout, že ne všechny státy bývalého východního bloku svou pozicí vyloženě trpěly. Ukrajina přinesla plánovaná ekonomika a dotace ze stran Sovětského svazu vytoužený pokrok a ke stagnaci docházelo především u vyspělejších států (Česko, Maďarsko atd.). Česká republika patřila, oproti např. Polsku, mezi ty státy, který si po revoluci svou ekonomiku snažil různými mechanismy udržet. Ekonomika Česka tak v devadesátých letech rostla dost vlažně a pozitivní změny byly relativně pozvolné. Naopak představitelé Polska, které bylo po rozpadu Sovětského svazu v mnohem horší výchozí pozici, nechali trhu volnou ruku a docílili tak velmi dynamického růstu ekonomiky. Podobné procesy lze pozorovat i ve státech Pobaltí. Při ekonomické krizi, která se začala formovat v roce 2008, však tyto státy zaznamenaly o to větší hospodářský pokles a ztráty (téměř se na území Evropy dá hovořit o vytvoření pravidla – čím dynamičtější růst, tím výraznější pokles v období krize).

Již samotná poloha Česka leccos napovídá o konstantní influenci germánské (západní) a slovanské (východní) kultury. Mezi státy se kterými Česko sousedí, totiž existují podstatné rozdíly na úrovni vyspělosti a určitých socioekonomických ukazatelů. Jedním z takových zásadních ukazatelů, je např. hodnota indexu lidského rozvoje. Ta je tvořena několika dílčími ukazateli (střední délka dožití, průměrná doba vzdělávání, očekávaná doba vzdělání a hrubý národní produkt na hlavu v paritě kupní síly). Tzv. HDI (human development index) tak určitým způsobem definuje vyspělost daného státu (Procházka 2012). Pro názornou ilustraci je níže přiložena mapa, znázorňující situaci ve vybraných státech Evropy pro rok 2014.

Obrázek č. 1: Index lidského rozvoje (2014)

Zdroj: InfoRegio (2016)

Z přiloženého obrázku lze v rámci EU pozorovat dva potenciální gradienty. Jedním z nich je východozápadní gradient. Ten lze pozorovat zejména na kontrastu zemí Beneluxu, Německa, Rakouska s právě sledovaným Českem a dále směrem na východ samozřejmě s Polskem, Slovenskem, Maďarskem, Pobaltskými státy atd. Zároveň je však viditelný i gradient jihoseverní (Srovnání Velké Británie, Německa a států Skandinávie se státy, potažmo územími v blízkosti Středozemního moře). Tento výsledek pouze potvrzuje teoretická východiska uvedená v kapitole 2. a je silně ovlivněn geografickou polohou a historickým vývojem jednotlivých států. Ačkoliv jsou historicky starší jádra situována

jižněji (např. obchodní města Itálie při pobřeží), s nástupem drtivého vlivu Osmanů ve Středomořské oblasti a významem zámořských objevů, se začala centra přesouvat směrem na sever (Benelux, Londýn, Paříž). Lze si tak potom do výše uvedené mapy jednoduše představit pomyslný Modrý banán. V moderní historii pak jednoznačnou roli hrálo rozdělení Evropy dle politického smýšlení na „Východ“ a „Západ“, kdy byly mnohé státy střední Evropy pod nuceným vlivem Sovětského svazu a socialismu a disparity mezi jednotlivými státy se ještě více prohloubily.

Krom samotného popsání indexu lidského rozvoje, by šla uplatnit celá další škála socioekonomických faktorů (hrubý domácí produkt na obyvatele., hustota silnic a dálnic, urbanizace, podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním, podíl obyvatel zaměstnaných v terciéru atd.), jež by pravděpodobně polarizovaly území současné Evropy velmi podobně. Tato bakalářská práce se zaměří na sledování těchto ukazatelů už pouze v rámci Česka a na následné popsání disparit českých krajů. Stěžejním se tak stává potvrzení, či vyvrácení potenciálního východozápadního nebo jihoseverního gradientu, jímž je Evropa jako celek do určité míry protkána.

5. ANALÝZA VYBRANÝCH UKAZATELŮ SOCIOEKONOMICKÉ DIFERENCIACE REGIONŮ ČESKA

Jedním ze zásadních pilířů práce je analýza vybraných faktorů, které se na socioekonomické polarizaci regionů Česka podílejí. Aby byla tato analýza validní, je nutné pracovat s konkrétními daty a údaji. Tato data jsou následně upravena dle různorodých klíčů a postupů, které jsou osvětleny v kapitole metodiky. Krom opětovného seznámení s každou kategorií, bude tato část práce provázena tabulkami a mapami, jež dané výsledky názorně ilustrují. Součástí analýzy je také hledání aditivních determinantů, které se na polarizaci aktivně podílejí.

5.1 Ekonomické ukazatele

Nerovnosti v hodnotách socioekonomických ukazatelů se odráží v kvalitě života jednotlivých regionů. Vliv následujících ekonomických faktorů hraje důležitou roli především až v moderních dějinách, kdy byly do této doby skloňovány především determinanty kulturní. Jedním ze silných ekonomických jader v Evropě je Modrý banán, který kupříkladu prochází hospodářsky silnější západní částí Německa. V Česku lze předpokládat významnou ekonomickou dominanci velkých center, zejména pak Prahy.

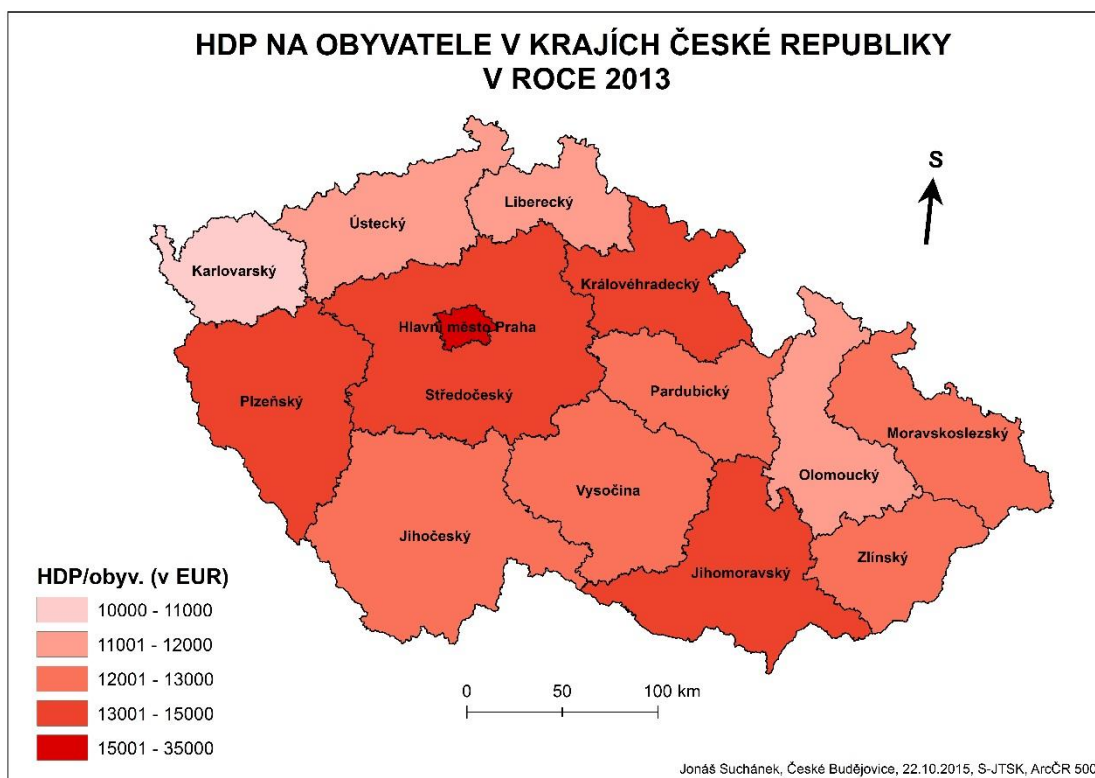
Tabulka č. 3: Hodnoty ekonomických ukazatelů v krajích ČR pro rok 2013

	HDP/obyv. (EUR)	Míra nezaměstnanosti (%)	Hustota silniční sítě (km/km ²)	Měsíční hrubý příjem obyvatel (Kč)	Podíl obyvatel zaměstnaných v terciéru (%)
Hl. m. Praha	31 422	3,1	0,11	32 881	79,9
Středočeský	13 288	5,2	0,09	24 908	59,2
Jihočeský	12 731	5,2	0,07	22 434	53,4
Plzeňský	13 840	5,2	0,07	23 863	55,1
Karlovarský	10 673	10,2	0,07	21 514	58,8
Ústecký	11 470	9,4	0,11	22 634	53,6
Liberecký	11 670	8,3	0,11	23 032	49,5
Královéhradecký	13 028	8,2	0,10	22 639	54,0
Pardubický	12 045	8,4	0,10	22 088	49,6
Vysočina	12 593	6,7	0,08	22 493	46,8
Jihomoravský	14 665	6,8	0,08	24 206	60,1
Olomoucký	11 523	9,2	0,09	22 236	54,4
Zlínský	12 679	6,8	0,09	21 939	52,2
Moravskoslezský	12 547	9,9	0,13	23 033	55,4
Průměr ČR	14 964	7,0	0,09	25 078	58,2

Poznámka: Hodnoty podílu obyvatel zaměstnaných v terciéru jsou vztaženy pro rok 2010.

Zdroj: ČSÚ (2015a, 2015b)

Mapa č. 2:

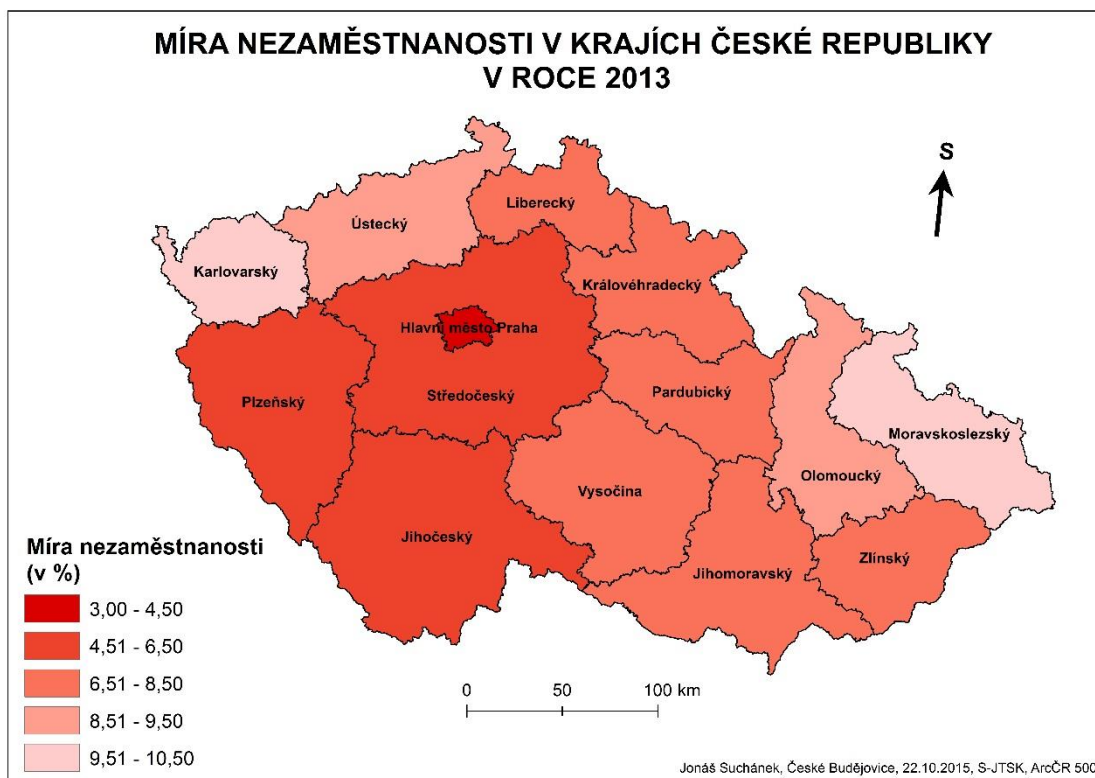
Zdroj: ČSÚ (2015a)

Výše hodnoty *hrubého domácího produktu na jednoho obyvatele* je považována za vskutku elementární ekonomický ukazatel. Je měřítkem ekonomické výkonnosti a představuje přidanou hodnotu veškerého vyrobeného zboží a služeb. Na významu hrubého domácího produktu přidává i fakt, že do jisté míry může ovlivnit ostatní indikátory a zároveň může být sám ovlivňován vnějšími vlivy. V porovnání s průměrem hrubého domácího produktu na obyvatele členských zemí EU (index 100) má Česko v roce 2014 index 85 (Eurostat 2015b).

Totožně jako u předchozích bakalářských pracích, které se zabývaly polaritou středoevropských států, i zde se projevuje jasná dominance hlavního města. Hodnota hrubého domácího produktu na obyvatele v Praze přesahuje 31 000 euro, což je více než dvojnásobek oproti celostátnímu průměru, jenž činí necelých 15 000 euro. Pokud se podíváme na druhý nejsilnější region, zjistíme, že s hodnotou přibližně 14 600 euro je těsně pod hranicí průměru Jihomoravský kraj, kde se nachází druhé největší město České republiky, Brno. Fakt, že je hlavní město v rámci hrubého domácího produktu na obyvatele nad průměrem jediné, pouze potvrzuje ekonomickou signifikanci Prahy a svědčí o relativní vyrovnanosti ostatních krajů. Dalším silným regionem je pak kraj Středočeský (13 300

euro), kde je sice absence velmi silného jádra, nicméně svou polohou doslova obepíná zmiňované hlavní město. Hodnoty nejnižší pak vykazovaly především kraje na severu Čech a to Karlovarský (10 600 euro), Ústecký (11 500 euro) a Liberecký kraj (11 700 euro). V rámci Česka nevyniknulo nikterak výrazně ani Olomoucko s údajem hrubého domácího produktu na obyvatele 11 500 euro. Lze tak tedy pozorovat zásadní disparity, které souvisí s lokalizací významného jádra, která zpravidla hodnotu hrubého domácího produktu zásadně akcentují. V centrech se zpravidla lokalizují sídla firem, kde pak dochází k mohutné akumulaci ekonomického kapitálu. Ve velkých městech existuje silná poptávka po službách, jež v dnešní době disponují velmi vysokou přidanou hodnotou. Nezřídka tak má jádro markantní dopad na ekonomické „zkreslení“ celého kraje, viz Brno v Jihomoravském kraji. Naopak mnohé kraje, jež byly zaměřeny zejména na těžký průmysl, se po sametové revoluci dostávají do těžké ekonomické recese v důsledku nezřídka ne zcela úspěšných hospodářských transformací a postupného útlumu až úplného zastavení průmyslové těžby. Nejen ekonomicky, ale i sociálně problémovými oblastmi se tak novodobě stávají zejména oblastí severních Čech a podstatná část Moravskoslezského kraje.

Mapa č. 3:

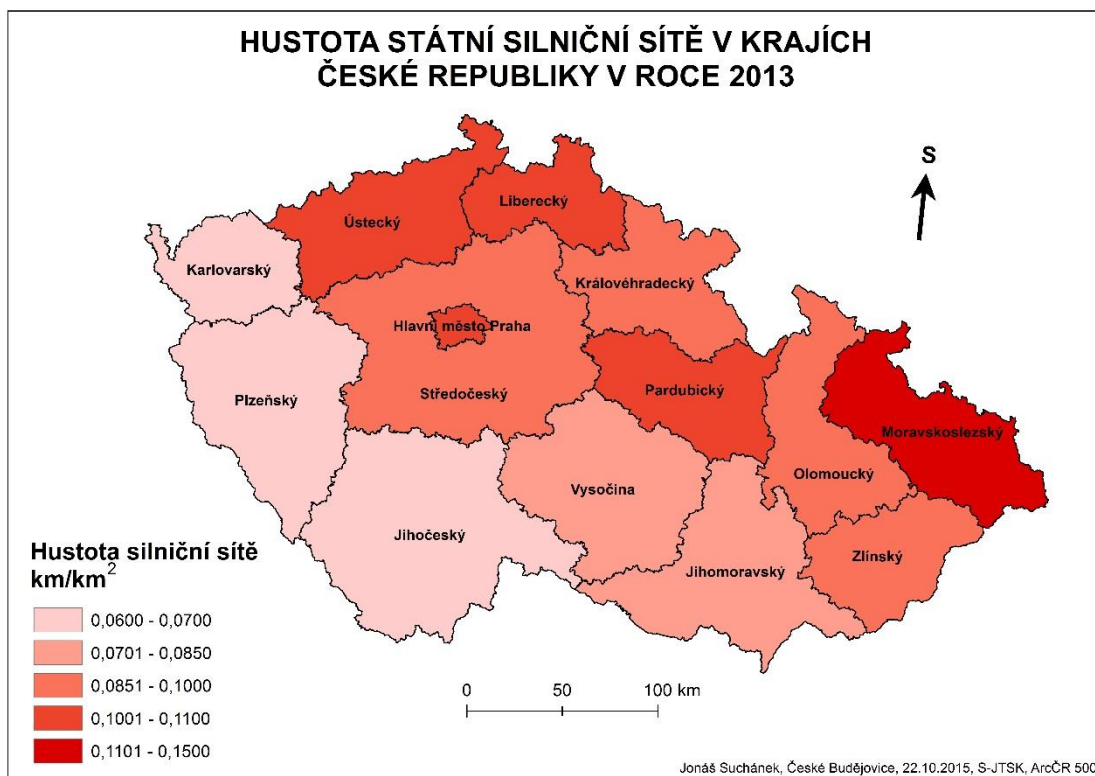

Zdroj: ČSÚ (2015a)

Další nesporně zásadní ekonomický ukazatele představuje *míra nezaměstnanosti*. Dobešová (2007), definuje nezaměstnané osoby jako ty, které v referenčním období neměly žádné zaměstnání, neodpracovaly ani jednu hodinu za mzdu nebo odměnu a aktivně hledaly práci, do které by byly schopny nastoupit nejpozději do dvou týdnů. Vysoká nezaměstnanost rozhodně není problém, se kterým by se Česko v současnosti nějak závažně potýkalo, neboť průměr nezaměstnanosti v Česku je ke sledovanému roku 2013 zaokrouhlených 7 %, kdy průměr míry nezaměstnanosti v Evropské unii (EU 28) byl téměř 11 % (Eurostat 2015a). Navíc v době vzniku této práce tato hodnota ještě poklesla, přesto i tak ale lze na území Česka pozorovat určité územní disparity.

Karlovarský kraj měl ze všech krajů Česka míru nezaměstnanosti nejvyšší a to lehce nad 10 %. Sousedící Ústecký kraj s hodnotou o necelé 1 % nižší jen potvrzuje určité problémy severní části Čech. Jedná se o kraje, které byly původně silně průmyslové, zaměřené na těžbu uhlí a o co více profitovaly během industriální fáze, o to více nyní postupně strádají na ekonomickém významu. Téměř totožný případ by se dal pozorovat i v případě Moravskoslezského kraje, kde míra nezaměstnanosti činí 9,9 %. Ostrava, jako největší centrum ve Slezsku, zároveň ztrácí na významu silného jádra, které hrála před rokem 1989 v porovnání s Prahou, či Brnem. Zmiňované regiony se potýkají se strukturální nezaměstnaností již dlouhodobě. Prostorová koncentrace nezaměstnaných obyvatel pak umocňuje spirálu sociálního vyloučení a negativně přispívá ke stigmatizaci prostoru. Sousedící Olomoucký kraj (9,2 %) naopak vykazuje relativně silný agrární charakter a průměrnou míru urbanizace. S nezaměstnaností do určité míry souvisí i podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním. Mladí lidé (často právě vysokoškolsky vzdělání) mohutně migrují do ekonomicky silnějších a nepříliš vzdálených regionů (Plzeňský, Středočeský, Liberecký, hlavní město Praha). Karlovarský a Ústecký kraj tak bude mít i vysoký počet lidí v důchodovém věku či obyvatele, kteří nejsou vzdělanostně kompatibilní s vykonáváním jistých zaměstnání, jelikož byli dříve zaměstnání v oborech zejména těžkého průmyslu. Zároveň v těchto problematických regionech může docházet ke koncentraci určitých znevýhodňovaných minoritních skupin obyvatelstva. Zmiňovaný Plzeňský kraj a Středočeský kraj (oba shodně s hodnotou 5,2 %) a hlavní město Praha s nezaměstnaností daleko nejnižší (3,1 %) předchozí tvrzení verifikují a lze opět sledovat neodmyslitelnou důležitost přítomnosti silného jádra v regionu. Zároveň je nutné zmínit, že malé podniky často přestávají mít šanci konkurovat velkým korporátním společnostem, jež mají často základnu právě v blízkosti a zázemí center velkých měst, kde se tvoří a proudí ekonomický kapitál.

Mapa č. 4:

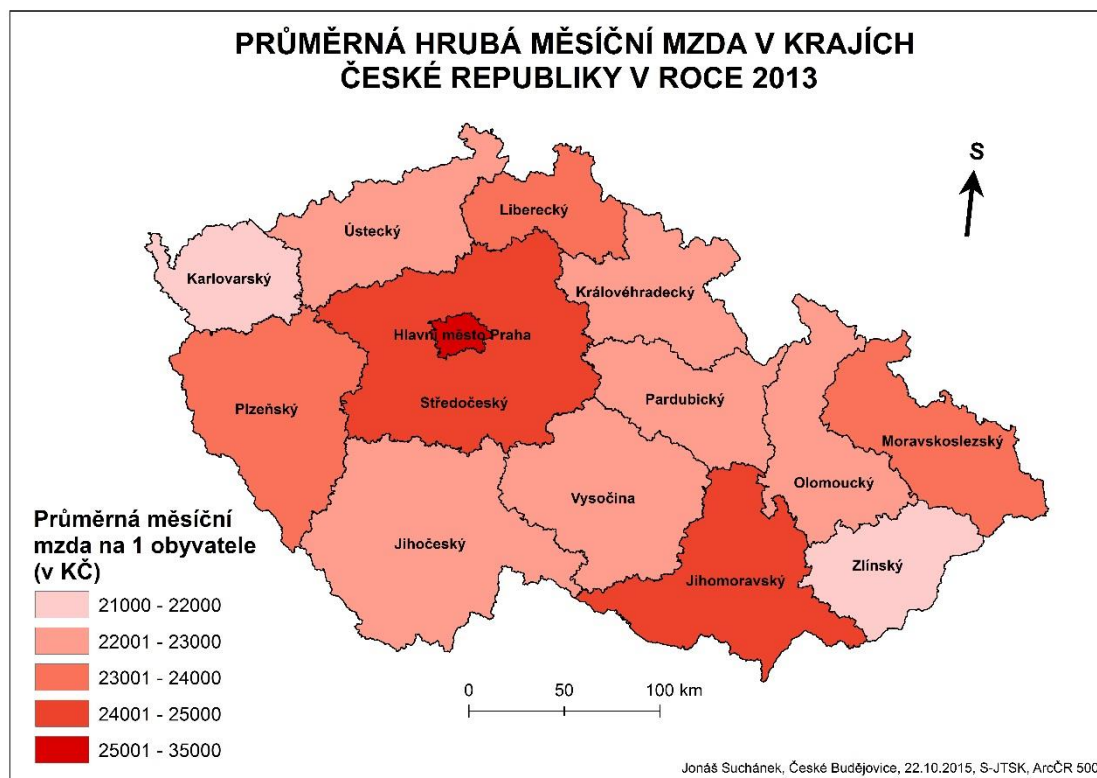
Zdroj: ČSÚ (2015a)

Hustota státní silniční sítě je v rámci této práce vypočítána jako podíl souhrnné délky dálnic a silnic první třídy na celkovou plochu kraje. Hustota a kvalita silniční infrastruktury může být ovlivněna mnoha faktory. V případě Rakouska a bakalářské práce Ležákové (2014) si lze povšimnout silné role fyzickogeografických činitelů, zejména pak přítomnost Alpského pohoří na východě země.

V Česku se s takovými překážkami v podobě přírodních determinantů moc nesetkáme. Na mapě lze pozorovat relativně silný jihoseverní gradient. Původně silně industrializované a urbanizované oblasti jsou protkány silničními sítěmi mnohem hustěji, než kraje se silnějším agrárním charakterem a menší hustotou zalidnění. Šlo o nutkání propojit industrializované oblasti z praktických a časových důvodů. Pozorovat tak můžeme kontrast Ústeckého (0,11 km/km²), Libereckého (0,11 km/km²), Pardubického (0,10 km/km²) a zejména pak Moravskoslezského kraje (0,13 km/km²) v porovnání s jižněji situovanými regiony jako např. Jihočeský (0,07 km/km²) nebo Vysočina (0,08 km/km²). Česko má i velmi hustou a poměrně často využívanou železniční síť (12,2 km/km²). Tato hodnota České republiky dokonce zajišťuje pozici druhého státu na světě s celkovou délkou železniční sítě na rozlohu (Toušek, Kunc, Vystoupil a kol. 2008). I v rámci železnice by byl

patrný jistý jihoseverní gradient, jelikož je většina železnic situována v pomyslné severní polovině Česka.

Mapa č. 5:

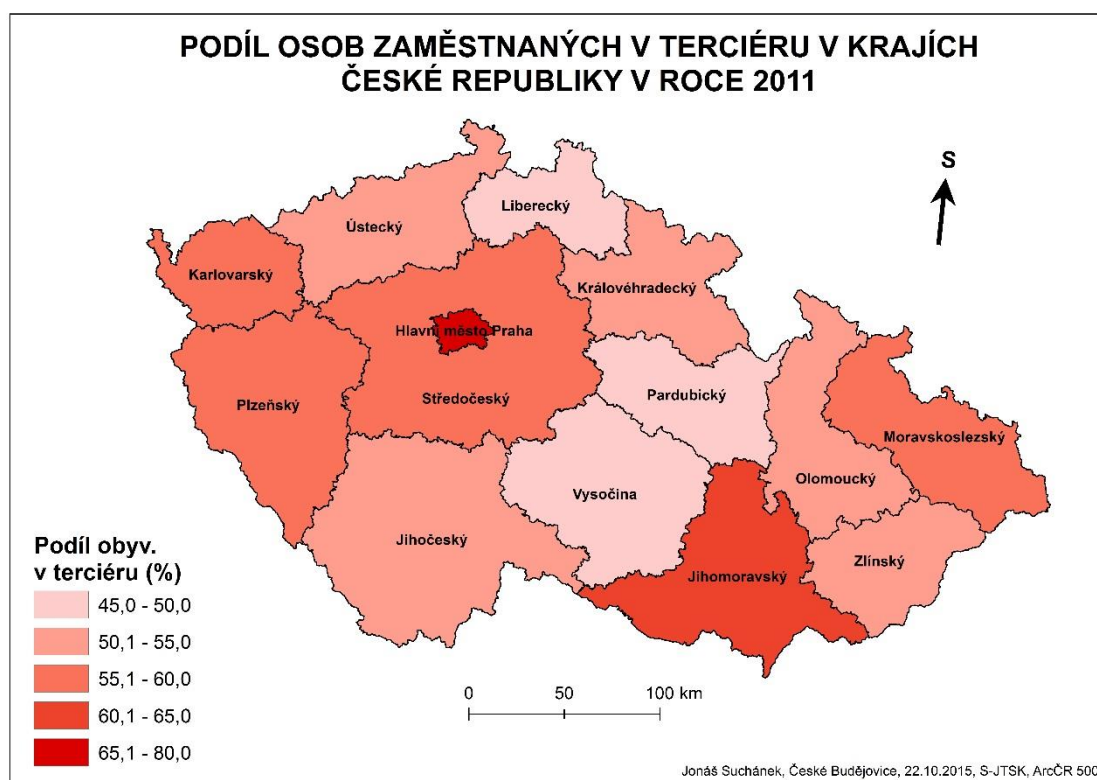
Zdroj: ČSÚ (2015a)

Průměrná hrubá měsíční mzda může do jisté míry verifikovat význam hrubého domácího produktu na jeho ekonomickém poli působení.

Pravděpodobně již nikoho nepřekvapí opětovná nejvyšší hodnota v hlavním městě. Vysoká dominance hlavního města v téměř všech ukazatelích ekonomických aspektů není ale pouze případ Česka. Se stejným se potýkaly i práce Kebzy (2015), Ležákové (2014), Váchy (2014) a Holakovského (2014) a dá se předpokládat, že tomu nebude jinak i mimo střední Evropu. Praha s hodnotou průměrné hrubé měsíční mzdy téměř 33 000 Kč výrazně převyšuje český průměr okolo 25 000 Kč. V těsné blízkosti hranice průměru s hodnotou téměř totožnou následuje kraj Středočeský. Lehce nad 24 000 Kč pak můžou očekávat obyvatelé Jihomoravského kraje. Znovu jako v případě hrubého domácího produktu na obyvatele, i zde je Praha jediným regionem, který převyšuje celorepublikový průměr a opět lze pozorovat zásadní bezprostřední blízkost Prahy pro Středočeský kraj a rovněž silné jádro v Jihomoravském kraji, jež má na region pozitivní hospodářský vliv, Brno. Zbývající

regiony jsou pak relativně stabilně vyrovnané a nejnižších hodnot dosáhly kraje Karlovarský (cca 21 500 Kč) a Zlínský (necelých 22 000 Kč), který leží souběžně s hranicemi Slovenska na východě Česka. Žádný zásadní gradient pozorovat v zásadě nelze a mapa disponuje spíše mozaikovitým charakterem. Výše hrubé měsíční mzdy pak nejvíce souvisí s přítomností silného centra (Praha, Brno, Ostrava a další), kde jsou celkové finanční nároky na život obvykle o něco dražší než v periferiích, kde se o to více poté koncentruje obyvatelstvo, které si z finančních důvodů nemůže bydlení např. v Praze dovolit.

Mapa č. 6:

Zdroj: ČSÚ (2015b)

Země vyspělého Západu zpravidla disponují *vysokým podílem obyvatel zaměstnaných v terciárním sektoru* a s tím plynoucím vysokým hrubým domácím produktem na obyvatele, jelikož služby charakterizuje vysoká přidaná hodnota.

Nižší podíl ekonomicky aktivních lidí pracujících v terciéru lze pozorovat u krajů, které mají jednak charakter spíše agrární – Vysočina (nejnižších 46,8 %), nebo naopak průmyslový – Pardubický kraj (49,6 %). Opět zde není možné vyzorovat jakýkoliv významný polarizační gradient a nejvyšší zastoupení obyvatel ve službách vykazují hlavně kraje se silnými centry, popřípadě může být tento ukazatel určitým způsobem ovlivněn

mírou urbanizace. Nad celorepublikovým průměrem, jenž činí zhruba 60%, se v roce 2011 pak výrazně umisťuje hlavní město Praha s hodnotou 80 %, následovaná krajem Jihomoravským (60,1 %) a dále Středočeským (59,2 %).

Zásadní je uvědomit si vzájemnou propojenost jednotlivých ukazatelů, které v několika případech vykazují podobné výsledky. Navíc se nejen ekonomické, ale i sociální a ostatní faktory vzájemně do jisté míry ovlivňují.

5.2 Sociální ukazatele

Společně s předchozími ekonomickými ukazateli se významně na tvorbě územních polarit podílí aspekty sociální. Ty nabízí náhled především na demografickou a společenskou charakteristiku obyvatelstva daných regionů. V této práci pak sociální aspekty definují celkem čtyři ukazatele.

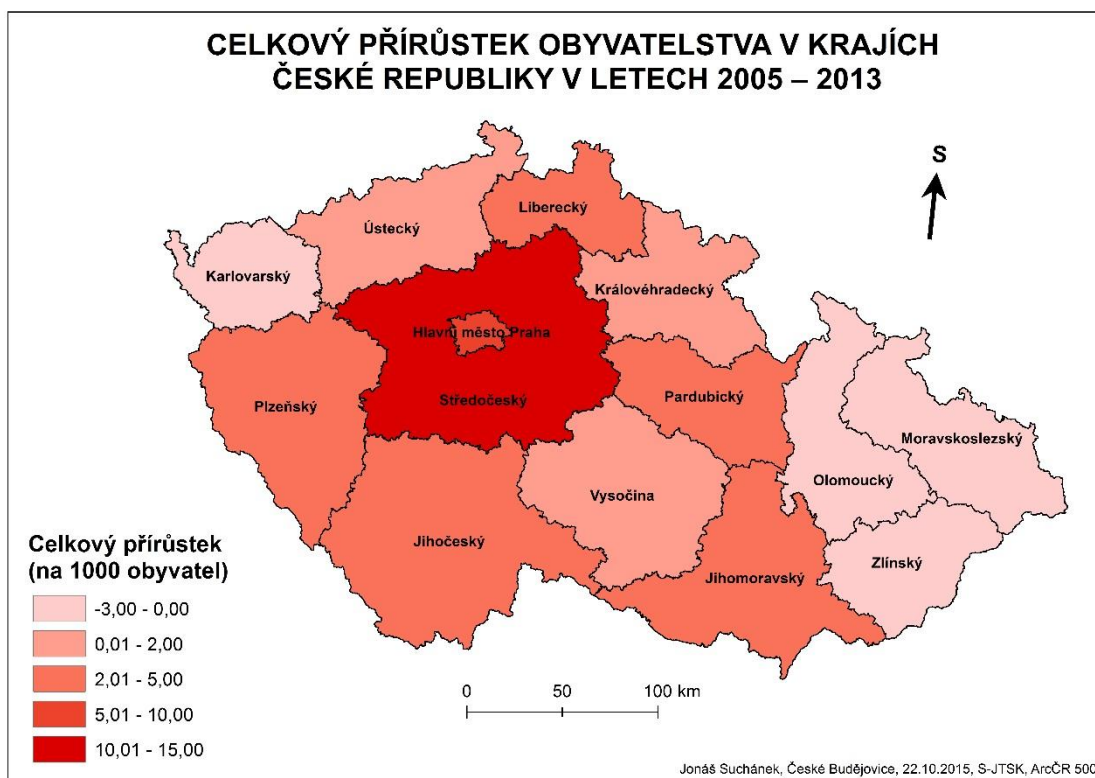
Tabulka č. 4: Hodnoty sociálních ukazatelů v krajích ČR pro rok 2013

	Celkový přírůstek na 1000 obyvatel	Podíl vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva (%)	Míra rozvodovosti (‰)	Míra urbanizace (%)
Hl. m. Praha	8,75	21,2	2,4	100,0
Středočeský	14,4	9,63	2,9	58,0
Jihočeský	2,45	9,16	2,7	65,4
Plzeňský	4,87	8,91	2,8	67,1
Karlovarský	-0,25	5,88	2,9	80,1
Ústecký	1,42	6,3	2,7	80,4
Liberecký	3,35	8,09	3,0	75,6
Královéhradecký	0,98	8,6	2,8	67,5
Pardubický	2,53	8,34	2,4	61,5
Vysočina	0,53	8,04	2,2	57,0
Jihomoravský	2,99	12,56	2,6	70,4
Olomoucký	-0,08	9,66	2,7	64,9
Zlínský	-0,78	9,54	2,4	69,9
Moravskoslezský	-2,06	9,48	2,7	84,8
Průměr ČR	3,62	10,61	2,7	73,4

Poznámka: Hodnoty pro celkový přírůstek na 1000 obyvatel jsou vztaženy pro období 2005 – 2013. Dále hodnoty podílu vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva a hodnoty pro míru urbanizace jsou vztaženy pro rok 2011.

Zdroj: ČSÚ (2015a, 2015b)

Mapa č. 7:

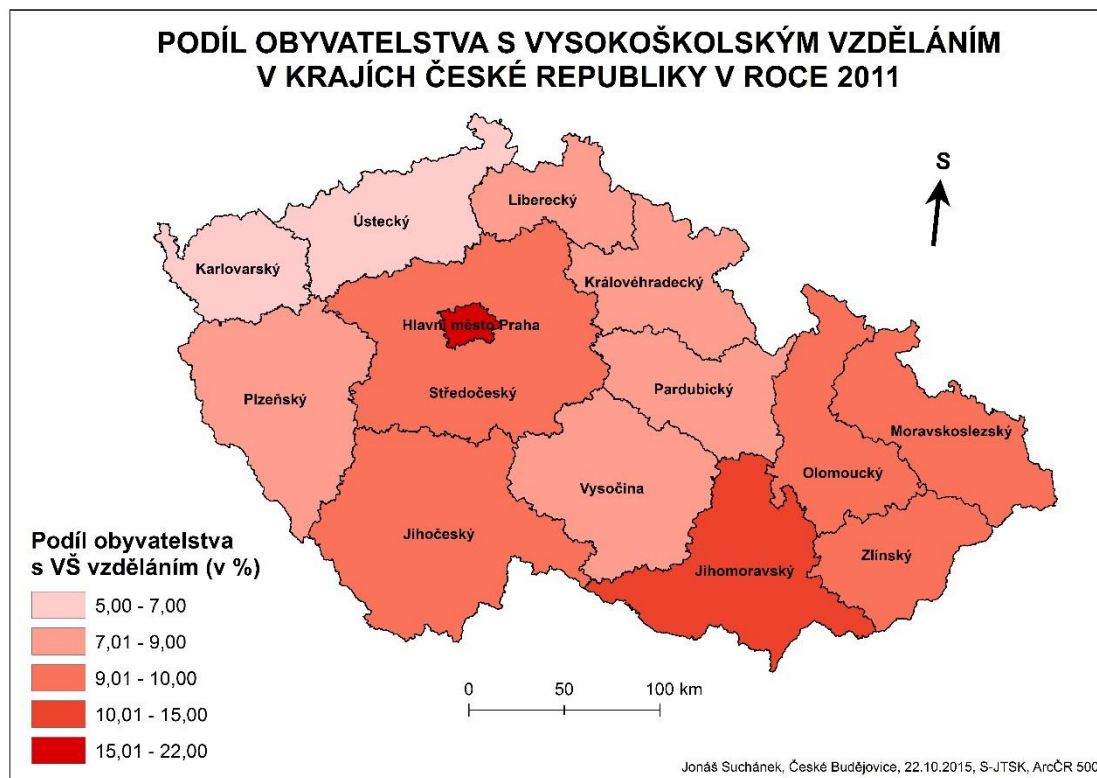
Zdroj: ČSÚ (2015a)

Celkový přírůstek obyvatelstva reprezentuje přirozený (porodnost a úmrtnost) i mechanický (migrační) pohyb v jednotlivých krajích na střední stav obyvatelstva. V tom případě se v některých regionech lze setkat i se zápornými hodnotami. Aby byly hodnoty dostatečně vypovídající, je celkový přírůstek vypočítán během osmiletého období, mezi roky 2005 a 2013.

Na mapě lze pozorovat jistý přechod z východní části Česka směrem na západ. Kraje Moravskoslezský, Olomoucký i Zlínský disponovaly všechny zápornými hodnotami. Nejlépe se umístil Středočeský kraj (14,4) s přilehlým hlavním městem Prahou (8,75) a jelikož hodnota průměru celkového přírůstku Česka je v těchto letech 3,62, jedná se o velmi vysoký nadprůměr. Důvodů je nespočet. Mezi ty důležité bude samozřejmě spadat atraktivnost těchto regionů. Nízká nezaměstnanost, vyšší hrubý měsíční plat, silné jádro v podobě Prahy, které nabízí velmi širokou škálu pracovních příležitostí, kulturního vyžití a láká tak mladé a vzdělané obyvatele k migraci. Vysoké hodnoty pro Středočeský kraj navíc budou akcentovány současným trendem suburbanizace Pražanů do přilehlého okolí. Určitým způsobem narušují souměrnější polaritu kraje Karlovarský a Ústecký, které také nedosahují kladných hodnot jako ostatní periferie směrem na východ země. Problematiku severních

Čech lze pozorovat i u předchozích map. Zjednodušeně a obecně tak lze pozorovat trend přesouvajících se obyvatel z Moravy a Slezska směrem na západ do Čech, vyjma především severozápadních oblastí.

Mapa č. 8:

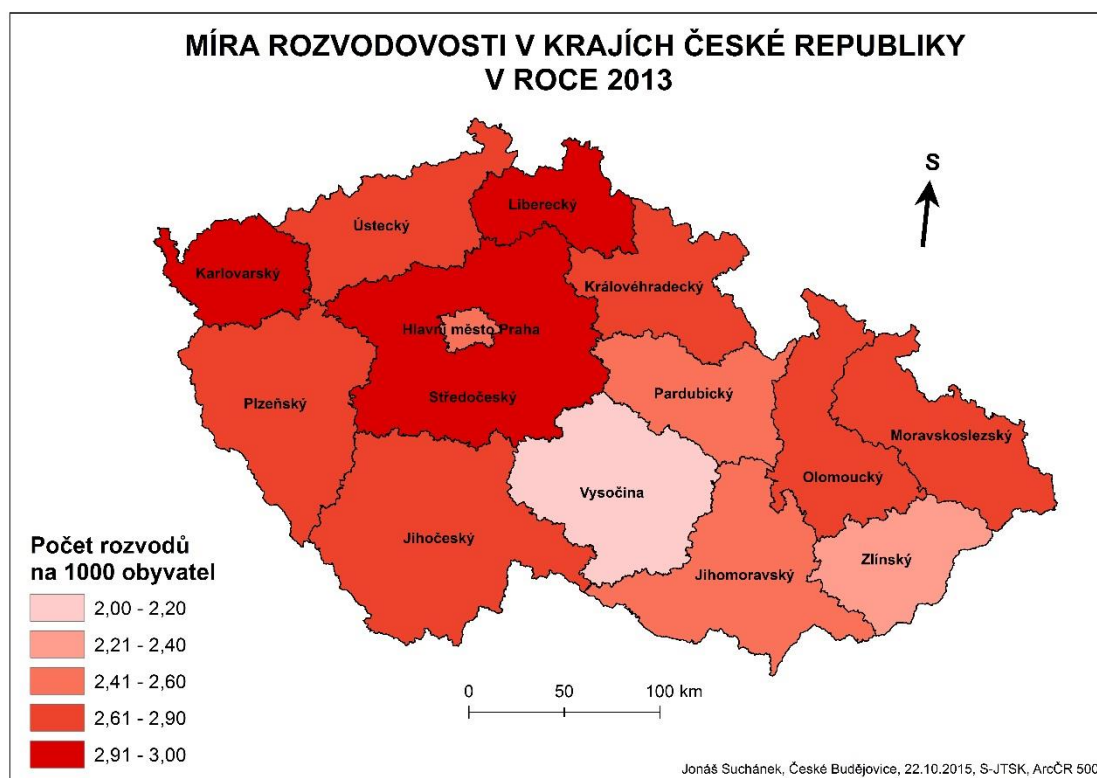
Zdroj: ČSÚ (2015b)

Na *podílu obyvatelstva s vysokoškolským vzděláním*, jako dalším ze sociálních ukazatelů, lze opět vyzorovat vztah jádro – periferie. Jak již bylo zmíněno, jádro nabízí široké spektrum pracovního uplatnění. Navíc jsou ve velkých městech soustředěny prestižní univerzity a vysoké školy, což bude samozřejmě také hrát roli v koncentraci absolventů terciárního vzdělání. Ideální případ z tohoto hlediska tvoří hlavní město, kde dochází k lokaci mnoha vysokých škol na relativně malé ploše.

Nejnižší poměr vysokoškoláků připadl na kraj Karlovarský (5,9 %) a Ústecký (6,3 %). U těchto krajů velmi často dochází k migraci vzdělaného obyvatelstva do přilehlých, ekonomicky silnějších a perspektivnějších regionů. Kromě samotné Prahy, kde je logicky zastoupení lidí s vysokoškolským vzděláním nejvyšší s hodnotou přes 21 %, se mohou vyššími hodnotami chlubit kraje orientované i na Moravě. Např. Jihomoravský (12,56 %) či Olomoucký (9,66 %), kde jsou situovány dvě důležité univerzity

(Masarykova univerzita v Brně a Univerzita Palackého v Olomouci). Obecně pak lze říci, že vyšší úroveň vzdělanosti pak dosahuje zejména mladší obyvatelstvo ve srovnání se starším. Mezi obce s nejvyšší vzdělaností patří v první řadě krajská města a obce v jejich těsném zázemí, kam se vzdělané obyvatelstvo často stěhuje v souvislosti se současným trendem suburbanizace. Nejnižší úroveň vzdělání pak logicky nalezneme v periferních oblastech Česka. Mezi další důvody lze uvést i absenci prestižních univerzit s nabídkami mnoha oborů v mnoha regionech. Tradiční a významné univerzity (Univerzita Karlova v Praze, Masarykova univerzita v Brně, Univerzita Palackého v Olomouci a další), zpravidla poptávku po terciárním vzdělání podstatně saturují a absolventi těchto vysokých škol nezdělaní v zázemí zmiňovaných měst již zůstávají a hledají zde uplatnění.

Mapa č. 9:

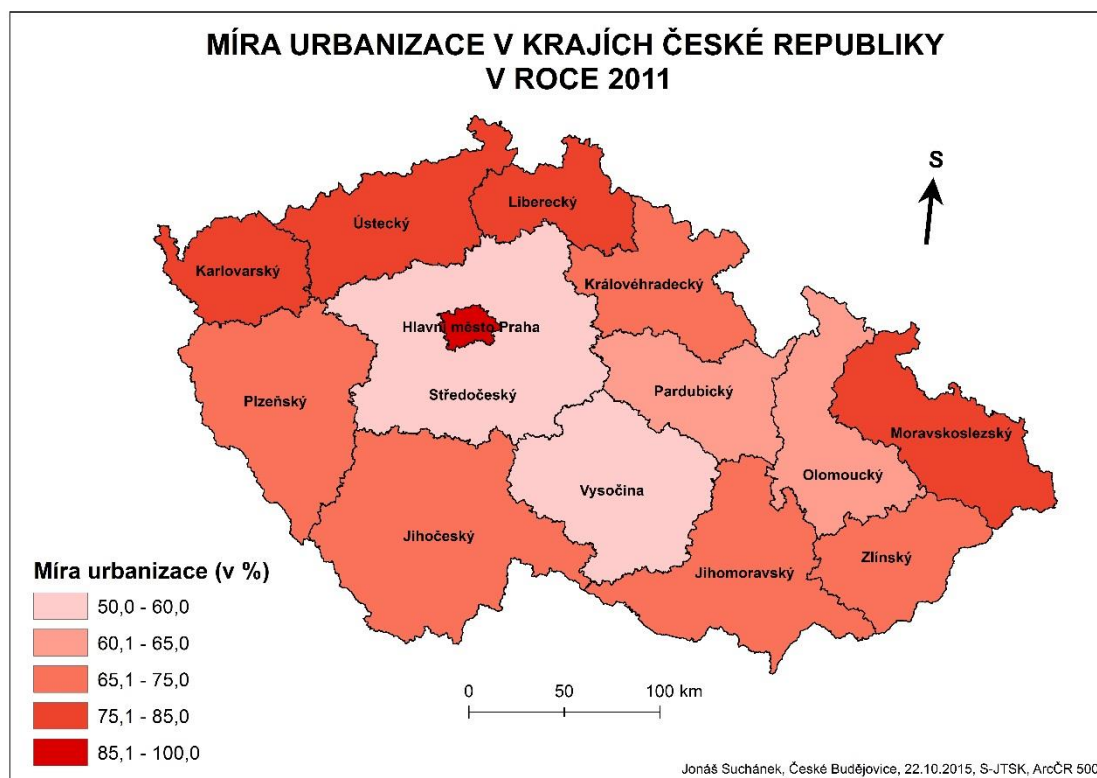

Zdroj: ČSÚ (2015a)

Zde se faktor *míry rozvodovosti* snaží potvrdit domněnku, že sekularizovanější, urbanizovaná, liberálnější a celkově vyspělejší společnost bude vykazovat vyšší rozvodovost obyvatelstva. To ze z části potvrdilo, kdy kraje s vyšší mírou religiozity a předpokládanými konzervativnějšími tradicemi měly míru rozvodovosti na nízké úrovni. Jedná se především o regiony jižní Moravy, které jsou právě tradičně religióznější. Konkrétně pak Jihomoravský

kraj (2,6 rozvodu na 1000 obyvatel), Zlínský kraj (2,4 rozvodu na 1000 obyvatel) a Vysočina (2,4 rozvodu na 1000 obyvatel). Nejvyšší míry rozvodovosti pak připadly na kraje severních Čech – Liberecký kraj (3,0 rozvodu na 1000 obyvatel) a Karlovarský kraj (2,9 rozvodu na 1000 obyvatel). Vysokou míru rozvodovosti nalezneme i ve Středočeském kraji, který vykazuje stejnou hodnotu s krajem Karlovarským. Možná překvapivě je relativně nízká míra rozvodovosti v Praze. Tu si lze teoreticky vysvětlit vyšší spokojeností rodin, která může být spojena s nízkou nezaměstnaností a vysokou průměrnou hrubou mzdou.

Mapa č. 10:

Zdroj: ČSÚ (2015b)

Míra urbanizace, tedy podíl obyvatel žijících v daném kraji ve městech, je posledním z uvedených sociálních aspektů, který se v této bakalářské práci podílí na polarizaci území. Zde by měl platit koncept, že čím více urbanizovaný daný kraj je, tím více se profiluje jako vyspělejší. Typické jádrové oblasti Evropy jsou urbanizovány velmi silně (Modrý banán).

V případě Česka lze vidět silnou urbanizaci u krajů, které byly v minulosti spjaty s těžkým průmyslem a celkovou industrializací. Jmenovitě se tedy jedná o Karlovarský kraj (80,1 %), Ústecký kraj (80,4 %) a Liberecký (75,6 %) na severu Čech u hranic s Německem a Polskem. Silně městský charakter pak lze pozorovat zejména v Moravskoslezském kraji

(84,8 %). Hlavní město disponuje hodnotou 100 %, neboť jsou hranice tohoto kraje určeny hranicemi Prahy. Nízké hodnoty urbanizace jsou typické pro jižněji orientované regiony s agrárnějším profilem, který je povětšinou fyzickygeograficky i historicky determinován. Takovou charakteristiku lze aplikovat na příkladu Vysočiny, kde je míra urbanizace pouze 57 %.

5.3 Ostatní ukazatele

Ostatní aspekty do jisté míry více přibližují politické a kulturní přívlastky obyvatelstva a mají vůči ekonomickým a sociálním faktorům diferentní charakter. Jsou složeny z celkem dvou ukazatelů, které oproti předcházejícím kategoriím nebudou hrát až tak zásadní roli na tvorbě územních disparit. Určitým způsobem lze tyto aspekty považovat za spíše doplňkové.

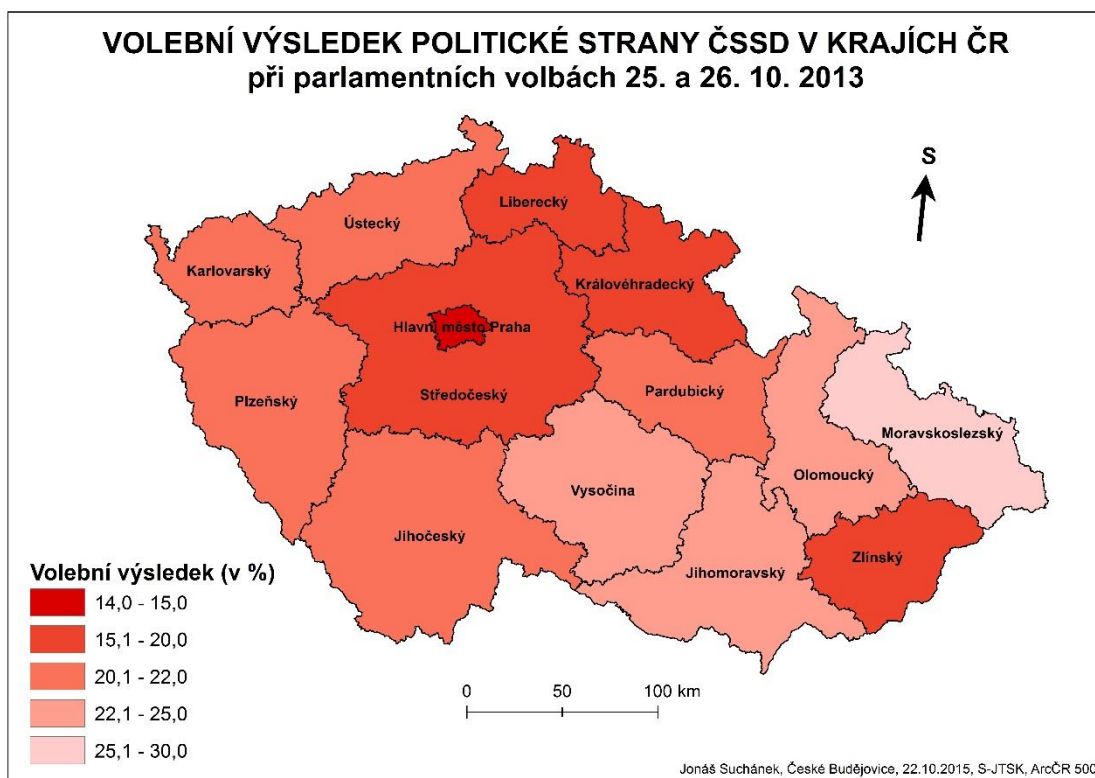
Tabulka č. 5: Hodnoty ostatních ukazatelů v krajích ČR

	Výsledky parlamentních voleb strany ČSSD (%)	Míra religiozity (%)
Hl. m. Praha	14,09	19,24
Středočeský	18,44	14,24
Jihočeský	20,73	20,56
Plzeňský	21,65	15,04
Karlovarský	21,34	12,60
Ústecký	20,77	9,86
Liberecký	16,89	12,71
Královéhradecký	18,57	16,36
Pardubický	20,53	19,58
Vysočina	23,01	29,02
Jihomoravský	22,94	28,58
Olomoucký	22,22	23,65
Zlínský	19,39	36,62
Moravskoslezský	26,38	25,64
Průměr ČR	20,45	20,26

Poznámka: Výsledky parlamentních voleb jsou vztaženy k roku 2013 a hodnoty pro míru religiozity k roku 2011.

Zdroj: ČSÚ (2015a, 2015b)

Mapa č. 11:

Zdroj: ČSÚ (2015a)

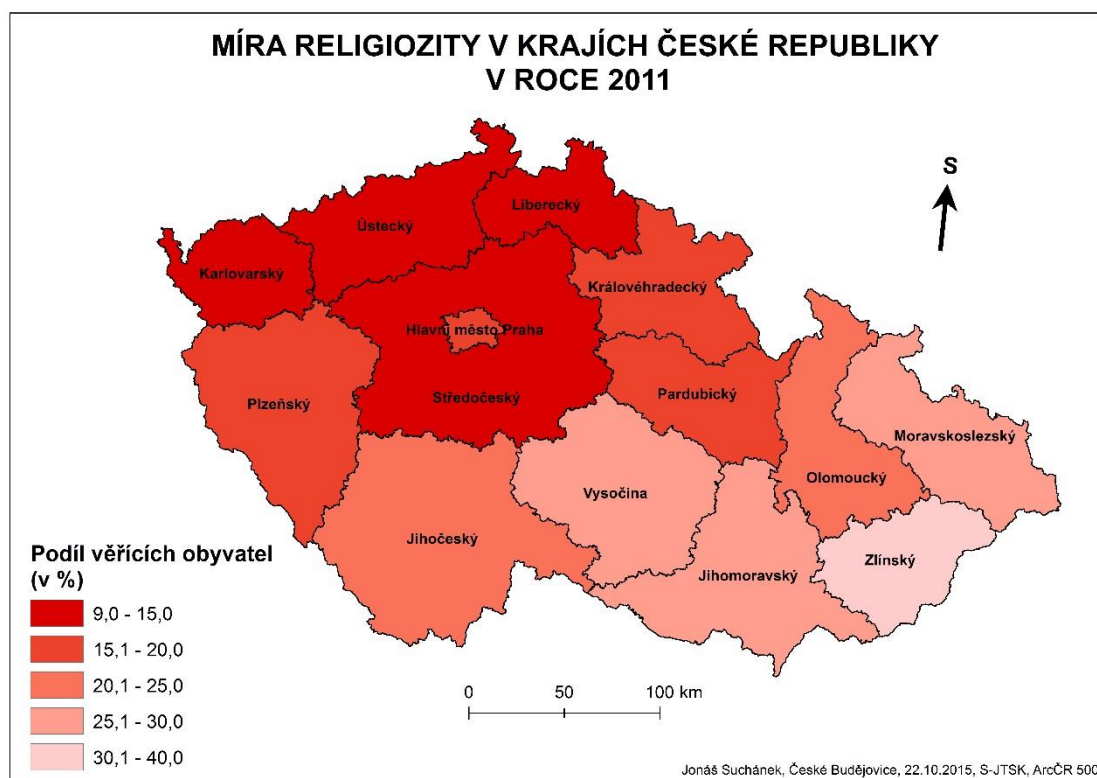
První z ostatních ukazatelů sleduje vliv *volebního výsledku vítězné volební strany* při parlamentních volbách. Vyspělejší kraje Česka preferují spíše pravicově-liberální strany, které prosazují minimální zásahy státu do společnosti a fiskální politiku. Naopak zaostávající regiony budou preferovat strany orientované levicově a konzervativně s důrazem na význam sociálních jistot (Holakovský 2014).

Důležité je tedy si nejprve definovat o jakou stranu se v tomto případě jedná. Parlamentní volby v roce 2013 vyhrála víceméně levicově až středolevicově orientovaná Česká strana sociálně demokratická (ČSSD) a tudíž krajům, ve kterých lidé volili tuto stranu nejčastěji, bude udělen řazen mezi zaostávající kraje. Naopak regiony, kde se straně ČSSD příliš netleskalo, jsou v rámci této práce považovány za vyspělejší.

Na této mapě lze pozorovat relativně silný východozápadní gradient, který je částečně narušen pouze Zlínským krajem. Ve Zlínském kraji sice ČSSD volby vyhrála taktéž, ale v porovnání se sousedními kraji, nikterak výrazně (19,39 %). I tak ale lze tvrdit, že směrem na východ Česka k polským a slovenským hranicím, se volební preference ČSSD zvyšovaly a naopak. Nejvyšší úspěch zaznamenala ČSSD v Moravskoslezském kraji (26,38 %). Regionem, kde lidé volili ČSSD nejméně, byla Praha. V hlavním městě se již

tradičně těší zájmu především pravicové a středopравicové strany (TOP 09 a ODS). Výsledek volební strany na polaritě vyspělých („západních“) a zaostávajících („východních“) krajů je však velmi diskutabilní. Z tohoto důvodu také nemá volební výsledek (ani míra religiozity) tak velký význam na výslednou mapu územní socioekonomické polarity, jelikož jsou ekonomické a sociální aspekty násobeny dvěma pro zdůraznění jejich závažnosti.

Mapa č. 12:

Zdroj: ČSÚ (2015b)

Míra religiozity představuje podíl věřících na celkovém počtu obyvatel. Česko patří mezi světové špičky, jde-li naopak o podíl ateisticky smýšlejících obyvatel (pouhá pětina obyvatel se hlásí k určitému náboženství). Důvodů by se v historii dalo nalézt hned několik. Ať již šlo o odpor v podobě husitství vůči zvráceným hodnotám a postupům církve, které dle rebelů nebyly v souladu s Biblií, či vnímání církve jako opěrný bod Rakouské monarchie, nebo také desítky let komunistické nadvlády v druhé polovině dvacátého století.

Nicméně regiony s vyšším podílem věřících osob jsou charakterizovány jako „východní“, jelikož je náboženství spjata s konzervativním a tradičním myšlením v kontrastu s progresivním a liberálním myšlením Západu. Dle autorova názoru, v tomto

případě leží pomyslný gradient na pomezí východozápadního a jihoseverního. Kraje těsně sousedící se silně religiózním Polskem a Slovenskem taktéž vykazují vyšší podíl věřících obyvatel. Naopak regiony na severu a západě Čech mají charakter silně ateistický, jejichž charakter je historicky silně spjat s odsunem německy mluvícího obyvatelstva s následným pokusem o revitalizaci obyvatelstvem z ostatních regionů Česka i zahraničí. Jako dva protiklady pak lze na jedné straně uvést Ústecký kraj, ležící u hranic s Německem, s podílem pouhých 9,86 % věřících obyvatel a na straně druhé kraj Zlínský, sousedící se Slovenskem, který dosáhl míry religiozity velmi vysoké (36,62 %).

5.4 Analýza faktorů

K důslednému porovnání výsledků za pomoci určitých kvantitativních metod, slouží kapitola zabývající se faktorovou analýzou. Ta je provedena dvěma diferentními postupy. Prakticky jednodušší varianta představuje seřazení dosažených výsledků pro jednotlivé kraje prostřednictvím *metody určení pořadí*. Druhá metoda faktorové analýzy znázorňuje jednotlivé hodnoty daných regionů formou *odchylek od mediánu*. Oba tyto početní postupy jsou podrobně popsány a vysvětleny v předminulé kapitole, která se věnuje vysvětlení užitých metodických postupů. Konkrétní výsledky budou hlouběji rozebrány v následné syntéze.

Tabulka č. 6: Pořadí regionů dle hodnot vybraných ukazatelů

	HDP/obyv.	Nezaměstnanost	Hustota silniční sítě	Průměrná hrubá mzda	Zaměstnanost v terciéru	Celkový přírůstek	VŠ vzdělání	Rozvodovost	Urbanizace	Parlamentní volby ČSSD	Religiozita
Hl. m. Praha	1	1	2	1	1	2	1	12	1	1	7
Středočeský	4	3	8	2	3	1	4	2	13	3	4
Jihočeský	6	2	13	10	10	7	7	6	10	7	9
Plzeňský	3	4	12	4	6	3	8	4	9	10	5
Karlovarský	14	14	14	14	4	12	14	3	4	9	2
Ústecký	13	12	4	8	9	8	13	7	3	8	1
Liberecký	11	9	3	6	13	4	11	1	5	2	3
Královéhradecký	5	8	6	7	8	9	9	5	8	4	6
Pardubický	10	10	5	12	12	6	10	11	12	6	8
Vysočina	8	5	11	9	14	10	12	14	14	13	13
Jihomoravský	2	6	10	3	2	5	2	10	6	12	12
Olomoucký	12	11	9	11	7	11	3	8	11	11	10
Zlínský	7	7	7	13	11	13	5	13	7	5	14
Moravskoslezský	9	13	1	5	5	14	6	9	2	14	11

Zdroj: autorovo zpracování

Po určení jednotlivých pořadí pro všechny regiony od 1 – 14 (v případě shodných údajů byly krajům přiřazeny hodnoty totožné), kdy nižší hodnota symbolizovala vyspělejší charakter a vyšší hodnota naopak představuje charakter zaostávající, byly následně vypočteny indexy pro každou kategorii (ekonomické, sociální a ostatní). Souhrnný index poté sloužil k finálnímu určení pořadí pro první mapu územní polarity.

Tabulka č. 7: Dílčí indexy jednotlivých kategorií dle metody určení pořadí

	Index ekonomický	Index sociální	Index ostatní	Index souhrnný	Pořadí
Hl. m. Praha	2,4	8	4	2,88	1
Středočeský	8	10	3,5	4,3	2
Jihočeský	16,4	15	8	7,88	8
Plzeňský	11,6	12	7,5	6,22	5
Karlovarský	24	16,5	5,5	9,2	10
Ústecký	18,4	15,5	4,5	7,68	7
Liberecký	16,8	10,5	2,5	5,96	3
Královéhradecký	10,4	15,5	5	6,18	4
Pardubický	19,6	19,5	7	9,22	11
Vysočina	18,8	25	13	11,36	14
Jihomoravský	9,2	11,5	12	6,54	6
Olomoucký	20	16,5	10,5	9,4	13
Zlínský	18	19	9,5	9,3	12
Moravskoslezský	13,2	15,5	12,5	8,24	9

Zdroj: autorovo zpracování

Při využití *metody určení pořadí* lze pozorovat jasnou dominanci hlavního města Prahy, která dosáhla velmi nízkého souborného indexu 2,88. Tuto neotřesitelnou první pozici ji zajistil především zdaleka nejsilnější index ekonomický a sociální i taktéž relativně nízký index ostatní. Podobně silnou dominanci hlavního města můžeme pozorovat zejména v pracích Kebzy (2015) a Holakovského (2014). Velmi „vyspělým“ profilem se pak projevil ještě kraj Středočeský s výslednou hodnotou 4,3, který Prahu svou polohou obklopuje. Mezi zbývající vyspělé regiony jsou pak zařazeny ještě další čtyři kraje – Liberecký (5,96), Královéhradecký (6,18), Plzeňský (6,22) a Jihomoravský (6,57). Samozřejmě by mohlo dojít i k dělení na dvě stejně velké poloviny, nicméně mezi šestým Jihomoravským krajem a sedmým krajem Ústeckým je již dost znatelný propad o více než 1 bod indexu. Nutno podotknout, že krajům severních Čech výrazně pomohla zejména kategorie ostatní, kde všechny tyto regiony dosáhly velmi nízkých indexů. Dalším krajem na pomezí mezi vyspělejším a zaostávajícím je kraj Jihočeský. Ten v rámci vybraných sledovaných ukazatelů nicméně nijak závratně neoslňoval a se souhrnným indexem 7,88 se zařadil až mezi zaostávající regiony, jimiž jsou dále kraj Moravskoslezský, Karlovarský, Pardubický, Zlínský, Olomoucký a jako nejvíce zaostávající region se pak jeví kraj Vysočina.

Tabulka č. 8: Hodnoty jednotlivých krajů dle odchylek od mediánu

	HDP/obyv.	Nezaměstnanost	Hustota silniční sítě	Průměrná hrubá mzda	Zaměstnanost v terciéru	Celkový přírůstek	VŠ vzdělání	Rozvodovost	Urbanizace	Parlamentní volby ČSSD	Religiozita
Hl. m. Praha	248,7	104,7	105,8	145,3	147,4	170,2	234,1	89,0	145,6	108,4	100,2
Středočeský	105,2	102,5	91,1	110,0	109,2	240,0	106,6	107,9	84,4	102,9	106,4
Jihočeský	100,8	102,5	68,4	99,1	98,5	92,2	101,4	101,3	95,2	100,0	98,6
Plzeňský	109,5	102,5	68,8	105,4	101,7	122,2	98,6	103,9	97,7	98,9	105,4
Karlovarský	84,5	97,1	66,3	95,0	108,5	58,8	65,1	107,8	116,6	99,3	108,4
Ústecký	90,8	97,9	104,2	100,0	98,9	79,4	69,7	100,6	117,0	100,0	111,8
Liberecký	92,4	99,2	105,5	101,7	91,3	103,3	89,5	110,3	110,0	104,9	108,3
Královéhradecký	103,1	99,3	94,5	100,0	99,6	74,0	95,2	103,1	98,3	102,8	103,8
Pardubický	95,3	99,0	102,0	97,6	91,5	93,2	92,3	89,9	89,5	100,3	99,8
Vysočina	99,7	100,8	74,2	99,4	86,3	68,5	89,0	81,3	81,3	97,1	88,1
Jihomoravský	116,1	100,7	81,4	106,9	110,9	98,9	139,0	94,7	102,5	97,2	88,6
Olomoucký	91,2	98,2	91,0	98,2	100,4	60,9	106,9	99,3	94,5	98,1	94,7
Zlínský	100,3	100,7	93,6	96,9	96,3	52,2	105,6	86,9	101,7	101,7	78,6
Moravskoslezský	99,3	97,4	130,5	101,7	102,2	36,4	104,9	98,9	123,4	92,9	92,3

Zdroj: autorovo zpracování

Další variantou, která slouží k efektivnímu srovnávání shromážděných dat, je metoda vypočítávání *odchylek od mediánu*. Stejně jako v předchozím případě je i tento postup názorně vysvětlen v kapitole věnující se metodice. Jisté ukazatele ale musely být individuálně upraveny, aby byly použitelné. Jedná se např. o převádění hodnot u míry nezaměstnanosti a míry religiozity, jelikož zde na rozdíl od jiných ukazatelů reprezentuje vyspělejší charakter nižší hodnota. Představuje-li určitá hodnota velikost n , musela být tato hodnota před vypočítání odchylky nejprve upravena vzorcem $100 - n$. Zároveň byla k celkovému přírůstku přičtena hodnota 5, aby se předešlo záporným hodnotám. Výhoda metody dle odchylek od mediánu spočívá v jeho vyšší exaktnosti. Metoda zvolení pořadí totiž neřeší velikostní rozdíly mezi jednotlivými hodnotami, které kraje vykazují.

Jako v případě práce Váchy (2014) je možné kraje, kterým byl souhrnný index vypočten *nad hodnotu 100*, zařadit mezi vyspělejší, nebo také hledat významný rozdíl mezi

dvěma souhrnnými indexy. Tuto metodu si lze představit jako nanesení všech hodnot na pomyslnou osu x v poměru dle jejich velikosti. Tam, kde se na ose objeví značná mezera mezi dvěma hodnotami, bude *hranice* mezi vyspělými a zaostávajícími regiony.

Tabulka č. 9: Dílčí indexy jednotlivých kategorií dle metody odchylek od mediánu

	Index ekonomický	Index sociální	Index ostatní	Index souhrnný	Pořadí
Hl. m. Praha	300,7	319,4	104,3	144,9	1
Středočeský	207,2	269,5	104,7	116,3	2
Jihočeský	187,7	195,0	99,3	96,4	9
Plzeňský	195,1	211,2	102,1	101,7	5
Karlovarský	180,5	174,1	103,9	91,7	13
Ústecký	196,7	183,4	105,9	97,2	8
Liberecký	196,0	206,6	106,6	101,8	4
Královéhradecký	198,6	185,3	103,3	97,4	6
Pardubický	194,2	182,5	100,0	95,3	10
Vysočina	184,2	160,0	92,6	87,4	14
Jihomoravský	206,4	217,6	92,9	103,4	3
Olomoucký	191,6	180,8	96,4	93,8	11
Zlínský	195,2	173,2	90,2	91,7	12
Moravskoslezský	212,5	181,8	92,6	97,4	7

Zdroj: autorovo zpracování

Ve výsledku dochází v porovnání s určením polarity s první metodou k určitým změnám pořadí, přesto zůstává zařazení krajů mezi vyspělejší a zaostávající téměř totožné. Jedinou změnu představuje posunutí Královéhradeckého kraje z kategorie vyspělých regionů mezi regiony zaostávající a poměr vyspělých krajů vůči zaostávajícím se tak změnil na 5:9. Hlavní dominantou nepřekvapivě zůstává hlavní město Praha (144,9), následovaná Středočeským krajem (116,3), Jihomoravským krajem (103,4), Libereckým krajem (101,8) a Plzeňským krajem (101,7). Královéhradecký kraj (97,4) již nedosahuje hodnoty souhrnného indexu nad 100 a zároveň lze vyzorovat zásadní mezeru mezi pátým a šestým krajem v pořadí. Toto vymezení tedy splňuje obě zmiňované eventuality rozdělení na vyspělé a zaostávající regiony.

6. SYNTÉZA ÚZEMNÍ POLARITY ČESKA

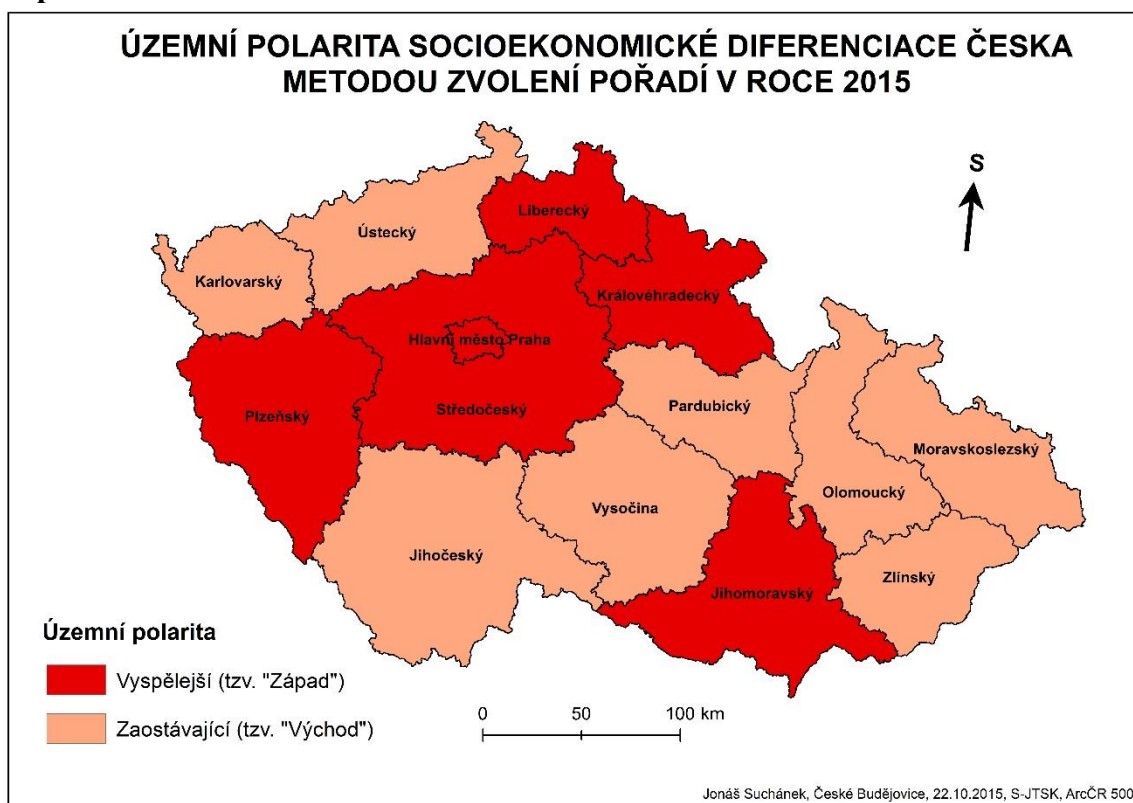
V podstatě nejdůležitější kapitolou celé této práce bude část věnovaná syntéze územní polaritý Česka. Předchozí analýza vybraných socioekonomických indikátorů v základu poukázala na vzájemnou propojenost konkrétních dat v tabulkách, které byly následně převedeny do mapových výstupů, jež názorně ilustrovaly zjištěné regionální diference v rámci krajů. Nicméně v čem však spočívá elementární smysl této práce, je identifikace příslušných determinantů a kauzalit, které se na tvorbě územních polarit přímo či nepřímo podílí.

Mezi tři základní pilíře regionální diference v Česku pak lze jmenovat převzaté teze z práce Dostála a Hampla (Dostál, Hampl 2002, cit. v Blažek, Csanc 2005, s. 90). Ty lze obecně aplikovat na téměř všechny analyzované socioekonomické faktory územní polarizace:

- 1) Územní diference klade důraz na ekonomické a sociální rozdíly mezi metropolitními (na důležitost daného centra v rámci celorepublikového postavení) a rurálními oblastmi – např. vzdělanostní struktura.
- 2) Dalším důležitým faktorem je makro-geografická poloha regionu ve smyslu prostorové vzdálenosti od hranic vyspělých zahraničních oblastí (především Bavorska v Německu a Horních Rakous v Rakousku), ale také příležitost ekonomicky nejdůležitějšího centra v Česku – Prahy.
- 3) Třetí činitel územní polaritý je v tomto případě důraz komunistického režimu na industriální regiony a státem plánovanou ekonomiku. Po politickém převratu muselo v regionech zaměřených na těžký průmysl dojít k silným transformacím a to nejen ekonomických, ale i sociálních a institucionálních.

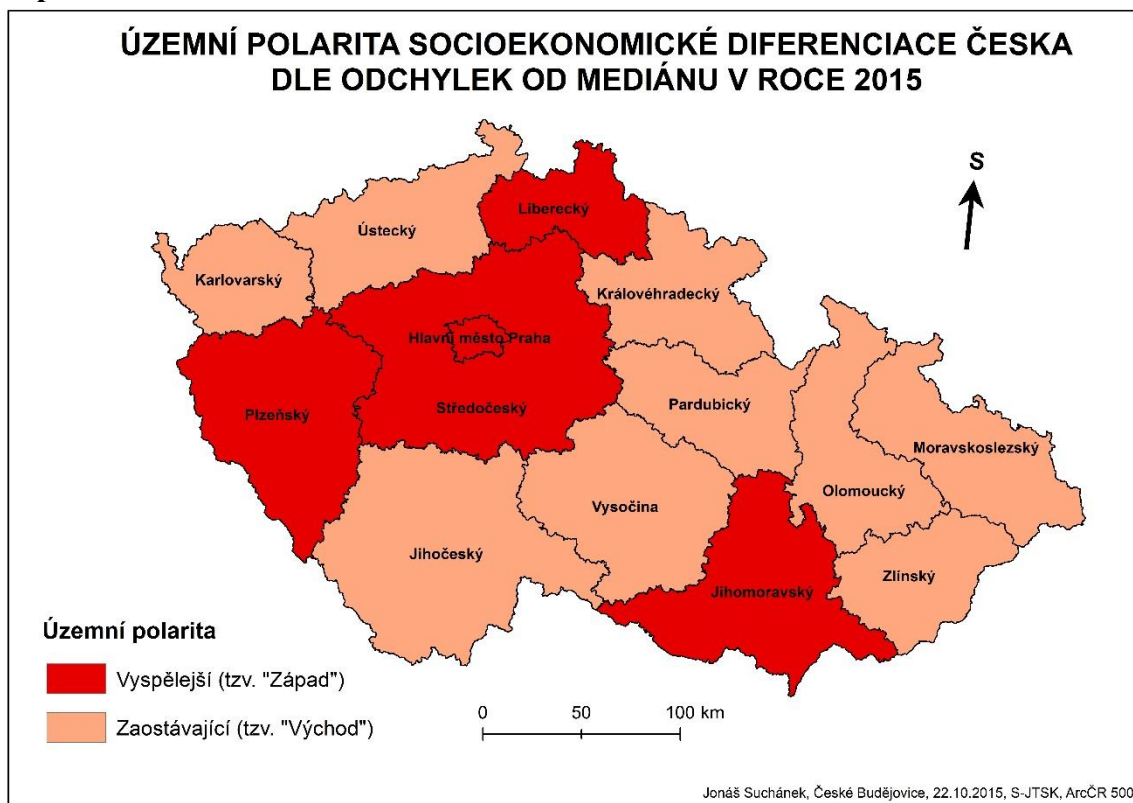
Následující přiložené mapy ilustrují výslednou územní polaritu regionální diference Česka pro NUTS 3. Přičemž první mapa znázorňuje výsledky dosažené metodou zvolení pořadí a mapa druhá pomocí odchylek od mediánu, která bude z hlediska hledání determinantů preferována.

Mapa č. 13:

Zdroj: autorovo zpracování

Mapa č. 14:

Zdroj: autorovo zpracování

V tomto patrném rozdělení regionů na dvě vlastnostmi odlišné kategorie je zřejmá převaha regionů, které se profilují jako zaostávající („Východní“) nad vyspělými („Západní“). Hlavní rozdíl v mapovém výstupu dle metody odchylek od mediánu je absence Královehradeckého kraje mezi vyspělejšími regiony. Metoda, která postupuje pomocí odchylek od mediánu je teoreticky o něco přesnější než relativně jednodušší metoda zvolení pořadí. Srovnává a bere v potaz jednotlivé absolutní i relativní rozdíly a odchylky v hodnotách napříč všemi socioekonomickými indikátory. Podrobnější popis a průběh výpočtů obou metod lze nalézt v kapitole, jež se věnuje metodice. Královehradecký kraj se sice i zde vyprofiloval na šesté pozici nejvyspělejšího kraje, nicméně rozdíl mezi pátým a šestým regionem byl již dostatečně znatelný na to, aby byl z pomyslně prestižnější skupiny krajů vyřazen a Královehradecký kraj tak již spadáje ke kategorii zaostávající. Obě mapy územních polarit socioekonomické diferenciaci Česka však vykazují spíše „mozaikovitě“ vypadající charakter bez nějakých jednoznačných pravidelností, které by byly založeny zvláště na určité zeměpisné poloze.

Původní kořeny vnitřních územních disparit lze v českých zemích pozorovat již od počátku osídlování. Při pohledu na současnou mapu osídlení Česka si nelze nevšimnout hustě osídlených oblastí podél toku Labe a zejména pak masivního populačního rozmachu měst v průmyslových oblastech (Slezsko, Podkrušnohoří) Česka po průmyslové revoluci. V těchto územích docházelo k silné koncentraci ekonomického kapitálu, obyvatelstva a k nové výstavbě železnic a později i silnic. Tyto zmiňované silně industrializované regiony s potenciálně lepší infrastrukturou však v současné době tvoří právě ony „problémové“ oblasti Česka. Ekonomické transformace po roce 1989, celkový úpadek nekonkurenceschopného průmyslu, znečištěné životního prostředí, akumulace sociálně slabších obyvatel a menšin, odsun německy mluvícího obyvatelstva po druhé světové válce, které tvořilo v mnoha regionech většinou populaci, periferní lokalizace regionů bez tradice významnější přeshraniční spolupráce, absence významných univerzit a mnoho dalších nejen socioekonomických, ale i kulturně-tradičních důvodů determinují aktuální nepříznivou situaci ve zmiňovaných regionech Česka.

V případě obou map územních polarit však lze jednoznačně hovořit o naprosté dominanci hlavního města Prahy a přilehlého Středočeského kraje. Praha doslova převálcovala zbývající kraje především v rámci ekonomických ukazatelů a v komparaci s ostatními kraji Česka značně profituje i z příjmů nabyté v rámci cestovního ruchu. Středočeský kraj tak markantně těží z velmi výhodné polohy vůči Praze, která prakticky plní funkci krajského města. Hlavní město tvoří nespočet pracovních příležitostí pro obyvatele

nejen přilehlých krajů. Tento fakt do jisté míry akcentuje suburbanizační procesy a je jedním z mnoha příčin vzniku stále trvajících trendů stěhování mladých rodin do blízkého zázemí Prahy. Lze tak pozorovat novou výstavbu v menších obcích, kupříkladu v těsné blízkosti dálnice D1, která dojížděku do zaměstnání značně usnadňuje. Jako vlivné centrum se ukázalo být i druhé největší město Česka. Silné jádro v podobě Brna posunulo celý Jihomoravský kraj na třetí pozici. Tyto výsledky stojí za onou absencí potencionálního gradientu. Východozápadní gradient je jednoznačně narušen právě jednak krajem Jihomoravským, za jehož socioekonomickými hodnotami stojí především Brno, a na straně druhé Podkrušnohorskou oblastí severních Čech, která je negativně postižena zejména těžkým průmyslem. Nalézt v přiložených mapách nelze ani gradient severojižní. Ten je na severu narušen krajem Libereckým, na jihu pak zejména krajem Jihočeským, který se zařadil mezi mírně zaostávající regiony. Sic je Jihočeský kraj obecně profilován jako region s nízkou nezaměstnaností, čistým životním prostředím a kvalitním místem k životu, v rámci několika sledovaných ukazatelů doslova propadl (např. hustota silniční sítě, hrubá průměrná měsíční mzda a zaměstnanost v terciéru). České Budějovice navíc nedisponují takovými ekonomickými aktivitami jako např. Brno či Plzeň, zároveň ani dálniční napojení na Prahu není po mnoha letech dodnes kompletně dokončeno. Při bližším pohledu na Plzeňský kraj je zřetelný nesmírný hospodářský vliv krajského města na celý region. Samotná Plzeň nebyla nikdy negativně postihnutá těžbou surovin a po ekonomické transformaci si dokázala udržet prosperující podniky například ve strojírenském (Škoda) nebo potravinářském (Plzeňský prazdroj) průmyslu. Pro Plzeňský kraj je rovněž esenciální kvalitní dopravní napojení na Prahu. Co se týká Libereckého kraje, tak zde krom samotného Liberce nalezneme také větší množství středně velkých sídel (Jablonec nad Nisou, Česká Lípa, Turnov), které celkově napomáhají výslednému zařazení Libereckého kraje do vyspělejší skupiny regionů Česka. Liberecký kraj si také prošel v podstatě úspěšnými postkomunistickými hospodářskými transformacemi a v současné době je pro něj typické velké množství ekonomicky aktivních obyvatel zaměstnaných ve zpracovatelském průmyslu. Ve všech pěti krajích, které spádují mezi vyspělejší, lze rovněž najít celorepublikově významná centra vzdělanosti a kulturního dění. Přítomnost populačně větších sídel v kraji ovšem nedeterminuje vyspělost kraje. V případě Ústeckého kraje a zejména pak Moravskoslezského kraje, na jehož území najdeme třetí největší město Česka a další významná sídla, se toto tvrzení potvrzuje. Nejvýchodnější oblasti Česka mají problém se strukturální nezaměstnaností již několik let. Jedná se o oblasti historicky spjaté s těžkým průmyslem a koncentrací vzdělanostně slabších skupin obyvatelstva. Přes některá očekávání dopadl spíše nevalně i kraj Pardubický, který ani přes

relativně průmyslově silné Pardubice a kvalitní napojení na Prahu, nevykázal nikterak závratné hodnoty. Ke krajům, jež mají znatelný agrární charakter a postrádají silnější ekonomické jádro, bychom mohli zařadit např. Olomoucký kraj a Vysočinu. Co se týká konečného pořadí krajů dle odchylek od mediánu, na předposledním třináctém místě se umístil Karlovarský kraj s vysokým podílem cizinců, negativně postihnutý zejména odsunem německy mluvícího obyvatelstva po druhé světové válce a následnou neúspěšnou revitalizací a ekonomickou transformací po změně režimu.

Ve shrnutí lze tedy hledat v dnešní době na území Česka nějaký gradient v rámci regionů NUTS 3 jen velmi obtížně. Během éry Československa byl na našem území východozápadní gradient značně patrný a souvisel především ve srovnání Česka a Slovenska, jakožto dvou celků s heterogenními socioekonomickými atributy, jež byly podmíněny zejména předešlými historickými událostmi a geografickou polohou. Po změně režimu v roce 1989 a rozpadu Československa o čtyři roky později, se sociální i ekonomické poměry ve většině regionů Česka drasticky mění a jsme svědky toho, že se dříve hospodářsky silné kraje zaměřené na těžký průmysl dostávají do hlubokých krizí. Tedy i přes bezesporu významnou roli východozápadního gradientu v různých etapách vývoje, dnes nelze jednoznačně generalizovat determinismus, který předpokládá, že se na tvorbě územních polarit nejmarkantněji podepisuje faktor geografické polohy individuálních krajů. Východozápadní gradient je tak kupříkladu značně narušen nejen zaostávajícími severozápadními kraji v Čechách, ale na druhé straně značně prosperujícím Jihomoravským krajem. Po prostudování všech výsledků však lze tvrdit, že obecně Čechy mají, do jisté míry v mezích sledovaných socioekonomických ukazatelů, určitou „převahu“ nad Moravou i Slezskem.

6.1 Hlavní determinanty

Jak již bylo dříve zmíněno, kolekce dat, tvorba tabulek, výpočtů a mapových výstupů jsou důležité a nezbytné části této práce. Nicméně nyní je stěžejní identifikovat determinanty a kauzality s podstatou této práce spojené. Jelikož je však problém regionálních diferenciací velmi problematický, tato podkapitola si bere za úkol najít alespoň ty hlavní a nejpodstatnější příčiny, které se na tvorbě územních polarit jednoznačně podílejí.

Samotná geografická poloha Česká republiky, jakožto *unikátní prostor mezi Východem a Západem*, je sama o sobě dosti značným determinantem minulé i současné regionální diferenciacie. Území Česka bylo až do konce druhé světové války výhradně

součástí západních mocností a udržovalo s nimi blízké vztahy nejen socioekonomické, ale také kulturní. Tyto mocnosti bychom mohli povětšinou označit za pokrokové, bohaté a všeobecně vyspělé. Vzájemné influence z obou stran měly nezpochybnitelné dopady na rozdílné regiony českého území.

Ať už se vědecky rozebírá téměř jakýkoliv (nejen) geografický problém, je esenciální zahrnout mezi teoretické kauzality příslušný *historický vývoj* s danou tematikou související. *Průmyslová revoluce* stojí za významnou regionální diferenciací na našem území, kdy je pozornost věnována především velkým centrům se zaměřením na industriální rozvoj a výrobu. Markantní úlohu sehrálo především přibližných čtyřicet let nadvlády komunistické strany Československa po druhé světové válce. Historicky podmíněné vztahy se západními mocnostmi byly zpřetrhány a přeorientovány výhradně na východní blok. Tato územní izolace spolu s plánovaným hospodářstvím výrazně zbrzdila ekonomický i sociální pokrok po následující desetiletí. Koncentrace většinového kapitálu do těžkého průmyslu byla jedním z kamenů úrazu východního bloku. Následné reformace po pádu režimu byly náročné, zdlouhavé a v mnoha periferních regionech značně komplikované.

S východozápadní dualitou Evropy souvisí i tzv. *hraniční efekt a exponovanost vůči zahraničním jádrům Evropy*. Jedná se provázanost mezinárodních aktivit spolu s lokalizací koncentrace obyvatelstva daného státu. Nejedná se pouze o přeshraniční dojížděku za atraktivnějšími možnostmi jakéhokoliv charakteru, ale také o určitý trend situovat důležitá centra blíže evropským jádrům a dalším alternativám. Za příklad lze uvést Modrý banán, který je orientován v zemích Beneluxu, Německa a dalších. Jakékoliv napojení na tento ekonomicky velmi významný prostor může mít za následek navýšení proudění kapitálu do potenciálního regionu. V České republice je však tento faktor částečně zkomplikován *fyzickogeografickou* polohou. Při pohledu na povrchovou mapu Česka je ohraničení českého území četnými pohořími patrné. V těchto periferních horských oblastech je vznik měst notně znesnadněn a při zkoumání mapy osídlení hraničních oblastí je tento jev zcela patrný. S fyzickogeografickou polohou souvisí i přítomnost úrodných půd a následné předpoklady mnoha regionů vyprofilovat se jako agrární.

Při nahlédnutí do výsledných map územní polarity Česka je nemožné nevěšmout si zásadní roli *jádra a periferie* na charakter celého regionu. Hlavní město Praha, jakožto samostatný kraj, je v rámci této práce nejenom nejvyspělejším regionem, ale také svou polohou jednoznačně ovlivňuje podobu kraje Středočeského, který na svém území silné jádro prakticky postrádá. Ve srovnání s ostatními kraji Praze také pomáhá značně rozvinutý cestovní ruch. Příklad dominantního města v regionu lze pozorovat zejména pak

i v Jihomoravském kraji v případě Brna a v Plzeňském kraji na příkladu krajského města Plzeň. Jako ukázkově kontrastní region slouží kraj Vysočina, kde Jihlava plní funkci krajského města, jakožto centra kraje, spíše „vlažně“.

6.2 Kategorizace indikátorů dle míry polarity

V práci použité socioekonomické ukazatele lze rozdělit do několika kategorií dle míry jejich vykazované polarity na území Česka v rámci NUTS 3. Indikátory tak jsou rozčleněny do celkem tří skupin. První skupina má vliv na územní polaritu nejmarkantnější a rozdíl v odchylkách mediánu v daných faktorech mezi nejvyspělejším krajem a nejvíce zaostávajícím je velmi vysoký. Druhá kategorie, jež vykazuje střední míru polarity, představuje ukazatele s průměrným působením na regionální disparity dle potenciálních gradientů. Rovněž ani rozdíl ve sledovaných hodnotách mezi nejvyspělejším a nejvíce zaostávajícím krajem není tak zřejmý. Třetí a poslední skupina detekuje velmi slabou polaritu. V samotných mapách nelze hledat téměř žádné pravidelnosti, které by souvisely s geografickou polohou. Rovněž jsou distinkce mezi odchylkami v mediánech mizivé až zanedbatelné.

Tabulka č. 10: Kategorizace indikátorů dle míry polarity

Míra územní polarity	Socioekonomické ukazatele
Vysoká	HDP na obyvatele Hustota silniční sítě Celkový přírůstek
Střední	Průměrná hrubá měsíční mzda Podíl obyvatel zaměstnaných v terciéru Podíl obyvatel s VŠ vzděláním Rozvodovost Míra religiozity Míra urbanizace
Nízká	Míra nezaměstnanosti Volební výsledek vítězné politické strany

Zdroj: autorovo zpracování

Mezi socioekonomické ukazatele s vysokou mírou polarity byla zařazena míra hrubého domácího produktu na jednoho obyvatele, dále hustota silniční sítě a celkový přírůstek. Všechny tyto tři indikátory vykazují znatelný rozdíl v hodnotách mezi nejvyspělejším a nejvíce zaostávajícím krajem. Zdaleka nejsilnější diferenciaci v odchylkách od mediánu (203,6) lze nalézt u celkového přírůstku, který je svými extrémními a vysoce kladnými i zápornými hodnotami typický. V rámci Česka lze navíc vypočítat určitý trend migrace obyvatelstva z východních regionů Česka směrem do západních, obecněji řečeno z Moravy a Slezska do Čech, zejména pak do Středočeského kraje a do Prahy. Míra hodnoty hrubého domácího produktu na obyvatele je taktéž velmi rozkolísaná (164,2). Do první kategorie je ale zařazena zejména z důvodu určité korelace s výslednou mapou územní polarity socioekonomické diferenciaci Česka. Je nutné však podotknout, že extrémní ekonomické rozdíly způsobuje zejména silná dominance hlavního města Prahy. Třetí indikátor již nedosahuje tak extrémních rozdílů (62,1), nicméně stejně jako u hustoty železniční sítě, tak i u rozebírané hustoty silniční sítě lze do jisté míry identifikovat jihoseverní gradient.

Skupina se střední mírou vykazované polarity je nejrozsáhlejší. Ukazatele se zde jeví jako značně na pomezí v rámci srovnání velikostí odchylek od mediánu i v souvislosti s projevující se mozaikovitým vzhledem map. Urbanizace i přes relativně vysokou mediánovou amplitudu (64,3), nedisponuje žádnými pravidelnostmi a mapa se jeví jako značně roztržštěná i vůči výsledné mapě územní polarity. Podíl městského obyvatelstva jednoznačně souvisí s urbanizačními projevy, které byly významné v období industrializace a komunistické nadvlády v Česku. Regiony, které byly a stále jsou značně průmyslové a urbanizované se však nyní potýkají s mnoha socioekonomickými problémy (Ústecký, Moravskoslezský kraj). Průměrná hrubá měsíční mzda (50,3), podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním (169) a zaměstnanost v terciéru (61,1) i přes vyšší hodnoty (zejména v případě terciárního vzdělání) jsou zařazeny do kategorie střední, neboť jsou tyto ukazatele notně ovlivněny konceptem jádro – periferie a pravidelná polarita v těchto případech není tak zřejmá. Navíc jako téměř ve všech případech je potřeba vzít v potaz, že dochází k obrovskému zkreslení díky značné dominanci hlavního města Prahy. Rozvodovost (29) a religiozita (33,2) spolu do jisté míry souvisí v nepřímě úměrnosti. Vysokou rozvodovost a nízkou religiozitu bychom našli zejména v urbanizovanějších regionech, které se v minulosti potýkaly např. s odsunem obyvatelstva (Karlovarský, Ústecký). Zatímco jako opačný případ slouží např. kraj Zlínský a Vysočina, jež jsou svým charakterem značně

rurálnější a hraje zde roli i tradice. Opět je i zde na přiložených mapách vidět náznak jihoseverního gradientu.

Míra nezaměstnanosti (7,6) a výsledek vítězné politické strany (15,5) uzavírají dané rozdělení jako součást poslední kategorie. Ačkoliv je míra nezaměstnanosti neoddiskutovatelně velmi důležitým ekonomickým prvkem, který je všeobecně často skloňován, podstatnější úlohu v rámci této práce nehrál. Distinkce v hodnotách jednotlivých regionů jsou u tohoto faktoru nejzanedbatelnější. Při pohledu na mapu je také potencionální východozápadní gradient narušen severními Čechami (Karlovarský a Ústecký kraj), zároveň Jihočeský či Královehradecký i přes nízkou míru nezaměstnanosti ve výsledku nefigurují mezi vyspělejšími celky. Volební výsledek vítězné volební strany je vskutku diskutabilním ukazatelem. Zejména z toho důvodu, že voliče politických stran nelze jednoznačně škatulkovat do určitých sociálních, ekonomických, kulturních a dalších tříd. Diferenciace mezi regiony jsou relativně marginální a náznak východozápadního gradientu je lehce narušen Zlínským krajem, který České straně sociálně demokratické, jakožto středolevicově orientované partaji, nikterak netleskal.

6.3 Komparace s dosavadními pracemi

Územní polarita socioekonomické diferenciace Česka v podstatě uzavírá kolekci bakalářských prací, které se věnují rozdílnostem v regionech států střední Evropy a vznikají na katedře geografie Jihočeské univerzity. Tato práce je vědomě koncipována tak, aby svým zadáním, zkoumáním i charakterem určitým způsobem korelovala s bakalářskými pracemi z minulých let a jejich následná komparace mohla být validní. Krom samotného Česka vznikly také práce o Rakousku (Ležáková 2014), Slovensku (Holakovský 2014), Polsku (Vácha 2014) a nejnověji pak o Maďarsku (Kebza 2015). Všichni jmenovaní dosáhli výsledků, ve kterých lze pozorovat mnohé similarity a podobné výsledky.

Ležáková (2014) se zabývala Rakouskem, kde je výsledná polarita rozdělení na vyspělejší a zaostávající regiony silně ovlivněna východozápadním gradientem. Metaforicky řečeno, Vídeň tvoří jakýsi protiklad, světlý bod v tmavém poli, neboť je toto hlavní město, i přes evidentní geografickou polohu daleko na východě státu, dominantním jádrem v Rakousku. Slovensko analyzoval Holakovský (2014) a došel k velmi podobným výsledkům s tím rozdílem, že nejsilnější centrum, tedy hlavní město Bratislava, leží na samém západě zmiňovaného státu. Slovensko se tak ukazuje jako velmi polaritní jednotka,

kde si nejde nevšimnout silného hraničního efektu, způsobený nejen nedaleko od Bratislavy situovanou Vídní. U Polska (Vácha 2014) je výsledek již rozporuplnější. Vyspělejší vojvodství jsou sice jednoznačně orientována na západ Polska (to souvisí zejména s historickou spjatostí s Německem), ale jako silné regiony se ukázaly být i industrializovaná vojvodství ve Slezsku (Slezské, Malopolské) a logicky území Mazovska s hlavním městem Varšavou. Dosavadně poslední prací je zkoumání diferenciací žup v Maďarsku Kebzou (2015). Již lehce mozaikovitě vypadající mapa územní polarity vypovídá o tom, že východozápadní gradient nehraje vždy tak dominantní roli, jak by se o středoevropských státech mohlo na první pohled zdát. Stejně jako u Česka, i zde je podstatným faktorem koncept jádro – periferie, celkový historický vývoj a úspěšná či neúspěšná postkomunistická transformace.

7. ZÁVĚR

Po předchozím srovnání s ostatními analyzovanými celky středoevropského prostoru můžeme s jistotou říci, že ne všechny státy, které stojí na pomezí mezi východní a západní Evropou, lze jednoznačně polarizovat pomocí určitého socioekonomického gradientu. Navzdory tomu, že některé analýzy tomuto rozdělení téměř odpovídaly, např. Slovensko (Holakovský 2014), je potřeba si uvědomit, že střední Evropa je území velmi komplexní a specifické, tudíž jednoznačná generalizace v tomto případě není zcela na místě. Za nezbytné považuji poukázat i na to, že regiony spadající do kategorie vyspělejší nejsou vždy jednoznačně kompatibilní s vyspělými regiony západní Evropy jako takovými. Po úvodních kapitolách práce, které seznamovaly čtenáře s příslušnou literaturou a postupem práce, jež byla vysvětlena v metodice, následovaly stěžejní části, které se zabývaly historickogeografickým kontextem Česka, důkladnou analýzou vybraných socioekonomických ukazatelů a syntézou územní polarity. Závěrečná část práce je tedy věnována reflexi dosažených výsledků a diskuzi týkající se stanovených hypotéz a jejich případné verifikace.

Vstupní hypotéza, která předpokládala nejednoduché dualitní rozdělení Evropy na dva relativně jednoznačné heterogenní celky – Západ a Východ a poté střední Evropu, hrající roli tzv. přechodové zóny, která je charakteristická značnou vnitřní diferenciací (Nováček 2012), sloužila jako určité východisko této práce. Podobné rozdělení Evropy lze dohledat u dalšího četného množství autorů a víceméně recentní mapa č. 2, znázorňující index lidského rozvoje (Human development index) z roku 2014, dualitu Evropy podtrhuje. V rámci sledovaných socioekonomických indikátorů této práce však v samotném Česku jasný východozápadní gradient identifikovat nelze.

Druhá hypotéza, vycházející z předpokladu vlivu fyzickogeografického rázu dané krajiny na socioekonomický charakter kraje, je jedním z neoddiskutovatelných faktorů regionální diference (Kebza 2015). Tento vliv se projevil kupříkladu u již agrárním (Vysočina, Jihočeský kraj) či průmyslovým profilem (Ústecký kraj, Moravskoslezský kraj) jednotlivých regionů. Samotný reliéf působil především na lokalizaci železnic i silnic a ovlivňoval tak infrastrukturu regionů a vzájemné propojení sídel mezi sebou a jinými důležitými body uvnitř celého státu. Z hlediska zde sledovaných socioekonomických ukazatelů však nelze všechny industriální regiony označit za vyspělejší, a pokud ano, tak se v zásadě jedná především o kraje, kde byly komplikované hospodářské přechody ze socialisticky fungující ekonomiky na kapitalistickou úspěšnější. V případě Plzně lze

kupříkladu hovořit o výhodné strategické poloze. Konkrétně se jedná o dobré napojení na Prahu a absence surovin v bezprostřední blízkosti samotného krajského města. V Plzni tak vznikly významné průmyslové koncerny (Škoda, Plzeňský prazdroj) a všeobecně se velmi industrializovala i bez následných negativních dopadů, které byly vidět v případech velkých měst zaměřených především na těžký průmysl, zejména pak na těžbu a samotné zpracování vytěžených surovin (Ostravsko, Karvinsko).

Otázka, zdali bude Praha jednoznačným dominantním centrem v Česku, se v podstatě potvrdila. Hlavní město prakticky i institucionálně slouží jako krajské město Středočeského kraje, který silné centrum na svém vlastním území fakticky postrádá. Koncept masivně převládajícího města je k vidění i u ostatních bakalářských prací se stejným zaměřením. V některých případech poloha samotného jádra hrála důležitou roli při určování potencionálního gradientu. V případě Slovenska (Holakovský 2014) a Rakouska (Ležáková 2014) lze pozorovat dokonalý kontrast lokalizace hlavního města na západě v případě Bratislavy a na východě v případě Vídně. U Polska (Vácha 2014) a Maďarska (Kebza 2015) je mapa výsledné územní polarity socioekonomické diferenciaci značně mozaikovitějšího vzhledu. Například v Polsku nacházející se Mazovské vojvodství s hlavním městem Varšavou a silné průmyslové regiony orientovány ve Slezsku, se projeví jako dostatečně silné na to, aby byly zařazeny mezi vyspělejší regiony a původně předpokládající východozápadní gradient tudíž silně narušují.

Poslední sledovanou hypotézou byl předpoklad, že by jiné silné centrum, krom samotné Prahy, mohlo v konceptu jádro – periferie (Havlíček, Chromý 2001, Blažek, Uhlíř 2002) narušit potencionální gradient polarizace prostoru. Jihomoravský kraj, s Brnem v čele jako krajským městem, se stal přímo ukázkovým příkladem zmiňovaného tvrzení. Jedná se o jediný kraj mimo Čechy, jenž byl na základě sledovaných socioekonomických indikátorů zařazen mezi vyspělejší regiony Česka. Brno, hospodářsky druhé nejsilnější jádro v Česku po Praze, projevilo masivní influenci na celý Jihomoravský kraj a značně tak ovlivňuje jeho sumární podobu. Před rokem 1989 by tuto roli zastávala spíše relativně velikostně srovnatelná Ostrava, v dnešní době již Moravskoslezský kraj ze své geograficky periferní polohy nikterak neprosperuje, ba naopak mu spíše škodí.

Z druhé výsledné mapy územní polarity socioekonomické diferenciaci na základě přesnější metody odchylek od mediánu (mapa č. 14) můžeme konstatovat, že na území Česka nelze pozorovat jednoznačný gradient, ať již východozápadní nebo severojižní. V rámci některých individuálních ukazatelů lze sledovat určité pravidelnější polarity (hustota státní silniční sítě, míra religiozity), nicméně po analýze faktorů, tedy relevantních výpočtech

a následné syntéze, se výraznější polarizace prostoru ani žádný potenciální gradient neprojevil. Vyspělejší regiony Česka tak tvoří určitý pruh směrem od Libereckého kraje, přes hlavní město Prahu, Středočeský kraj, ke kraji Plzeňskému. Mimo toto vzájemně napojené území leží kraj Jihomoravský, který přes svou lokalizaci na Moravě, konkrétněji na jihovýchodě Česka, spadá také do kategorie, která se profiluje jako vyspělejší.

Celkově lze říci, že regiony Česka nelze jednoznačně generalizovat na základě geografické polohy a je potřeba vzít v potaz nemalé množství dalších faktorů, které mají na polarizaci území vliv. Tyto faktory se tato práce snažila identifikovat a vysvětlit, aby čtenáři přiložené výsledky přiblížila a zdůvodnila. Teoreticky by úskalí územní polarity šla zkoumat i mnohem hlouběji. Škála vybraných socioekonomických indikátorů by mohla být značně širší či by se mohlo uvažovat o drobnějším rozdělení regionů a sledovat tak jednotlivé ukazatele na lokálnější úrovni.

8. ZDROJE A LITERATURA:

ANDĚL, J. (1996): Sociogeografická regionalizace, Ústní nad Labem, Pedagogická fakulta UJEP, 85 s.

BLAŽEK J., UHLÍŘ D. (2002): Teorie regionálního rozvoje. Universita Karlova, Praha 212 s.

BLAŽEK, J., CSANK, P. (2005): The West-East Gradient and Regional Development: The Case of the Czech Republic. Acta Universitatis Carolinae - Geographica 2005, č. 1–2, s. 89–108.

ČERMÁK, L. (2005): Hodnocení vztahu dopravní dostupnosti a exponovanosti území. In: Novotná, M.: Problémy periferních oblastí. Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, s. 44 – 53.

DAVIES, N. (2007): Europa między wschodem a zachodem. Znak, Kraków, 351 s.

DOBEŠOVÁ, H. (2007): Subjektivní hodnocení kvality života u dlouhodobě nezaměstnaných: Vliv výcviku v interpersonálních dovednostech. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Filosofická fakulta, Psychologický ústav, 159 s.

GURŇÁK, D., BLAŽÍK, T., LAUKO, V. (2007): Úvod do politickej geografie, geopolitiky regionálnej geografie. Geografika, Bratislava, 144 s.

HAGGETT, P. (1983): Geography: A Modern Synthesis. Harper&Row Publishers, New York, 620 s.

HALAS, M., KLAPKA, P. (2010): Regionalizace Česka z hlediska modelování prostorových interakcí. Geografie, 115, č. 2, s. 144–160.

HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. Universita Karlova, Praha, 256 s.

HAMPL M. a kol. (1996): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. PpF UK, Praha, 395 s.

HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 147 s.

HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. Geografie – Sborník ČGS, 106, č. 1, s. 1–11.

HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2005): Vybrané teoretickometodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In: Novotná, M.: Problémy periferních oblastí. Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, s. 6 – 25.

HOLAKOVSKÝ, J. (2014): Územní polarita socioekonomické diferenciacie Slovenska. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 59 s.

JAKUBEC, I., JINDRA, Z. a kol. (2006): Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie. Karolinum, Praha, 437 s.

JORDAN, T. G. (1996): The European Culture Area. HarperCollins College Publishers, New York, 428 s.

KÁRNÍK, Z. (2002): České země v éře První republiky (1918-1938): Díl druhý, Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930-1935). Libri, Praha, 577 s.

KEBZA, M. (2015): Územní polarita socioekonomické diferenciacie Maďarska. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 79 s.

KREJČÍ, O. (2000): Geopolitika středoevropského prostoru: horizonty zahraniční politiky České republiky a Slovenské republiky. Ekopress, Praha, 318 s.

KŘEN, J. (2005): Dvě století střední Evropy. Argo, Praha, 1109 s.

KUNC, J., NOVÁKOVÁ, E., TONEV, P., VANČURA, M. (2011): Difuze inovace na příkladu řetězce McDonalds v České republice a na Slovensku. Auspicia, České Budějovice, s. 87-92

- LEŽÁKOVÁ, L. (2014): Územní polarita socioekonomické diferenciacie Rakouska. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 69 s.
- MAGOSCI, P. R. (2002): Historical Atlas of Central Europe. University of Washington Press, Seattle, 274 s.
- MIŠTERA, L. (1997) Geografie regionů České republiky: I. Geografická regionalizace. Vydavatelství ZČU, Plzeň, 1997, 118 s.
- NOVÁČEK, A. (2005): Vývojové trendy polarizace prostoru v Česku. In: Novotná, M., ed.: Problémy periferních oblastí. PřF UK, Praha, s. 25-35.
- NOVÁČEK, A. (2012): Dualita Evropy: historickogeografická analýza. Nakladatelství ČGS – edice Geographica, Praha, 241 s.
- NOVÁČEK, A. (2014): Historical-geographical determinants of the west-east territorial disparities in the Central European countries. Europa XXI, vol. 26, s. 5-24.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L. (2011): Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky. Univerzita Karlova v Praze, 137 s.
- PROCHÁZKA, O. (2012): Index lidského rozvoje a jeho využití jako indikátoru mezinárodních rozdílů v kvalitě života. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně, Přírodovědecká fakulta, geografický ústav, 74 s.
- RANDÁK, J. (2011): Dějiny českých zemí. Knižní klub, Praha, 432 s.
- RUPNIK, J. (1992): Jiná Evropa. Prostor, Praha, 352 s.
Academia, Praha, 302 s.
- SZÜCS, J. (2001): Tri historické regióny Európy. Kalligram, Bratislava, 131 s.
- TOUŠEK, V., KUNC, J., VYSTOUPIL, J. a kolektiv (2008): Ekonomická a sociální geografie. 1. vydání. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 411 s.

VÁCHA, L. (2014): Územní polarita socioekonomické diferenciacie Polska. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 77 s.

WALLERSTEIN, I. (1976): The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. Academic Press, New York.

WANDY CZ, P. S. (2004): Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Academia, Praha, 302 s.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

ČSÚ (2015a): Ročenky,
https://www.czso.cz/csu/czso/rocenky_souhrn (20. 10. 2015)

ČSÚ (2015b): Sčítání lidu, domů a bytů 2011,
<https://www.czso.cz/csu/czso/scitani-lidu-domu-a-bytu-2011> (20. 10. 2015)

EAGRI (2015): Zemědělská výroba,
<http://eagri.cz/public/web/mze/zemedelstvi/> (5. 4. 2016)

EUROSTAT (2015a): Unemployment and beyond,
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_and_beyond
(16. 1. 2016)

EUROSTAT (2015b): GDP per capita in PPS,
<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00114&plugin=1> (16. 1. 2016)

InfoRegio (2016): Panorama 53: Europe goes digital,
http://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/panorama-magazine/2015/panorama-53-europe-goes-digital (20. 3. 2016)

9. SEZNAM MAPOVÝCH VÝSTUPŮ:

Mapa č. 1: Kraje Česka v roce 2015	17
Mapa č. 2: HDP na obyvatele v krajích Česka v roce 2013	31
Mapa č. 3: Míra nezaměstnanosti v krajích Česka v roce 2013	32
Mapa č. 4: Hustota státní silniční sítě v krajích Česka v roce 2013	34
Mapa č. 5: Průměrná hrubá mzda v krajích Česka v roce 2013	35
Mapa č. 6: Podíl osob zaměstnaných v terciéru v krajích Česka v roce 2013.....	36
Mapa č. 7: Celkový přírůstek obyvatelstva v krajích Česka v letech 2005 – 2013	38
Mapa č. 8: Podíl obyvatelstva s VŠ vzděláním v krajích Česka v roce 2011.....	39
Mapa č. 9: Míra rozvodovosti v krajích Česka v roce 2013	40
Mapa č. 10: Míra urbanizace v krajích Česka v roce 2011	41
Mapa č. 11: Volební výsledek politické strany ČSSD v krajích ČR v roce 2013	43
Mapa č. 12: Míra religiozity v krajích Česka v roce 2011	44
Mapa č. 13: Územní polarita socioekonomické diferenciaci Česka metodou zvolení pořadí	51
Mapa č. 14: Územní polarita socioekonomické diferenciaci Česka dle odchylek od mediánu.....	51

10. SEZNAM TABULEK:

Tabulka č. 1: Vybrané kategorizované ukazatele.....	18
Tabulka č. 2: Příslušnost ukazatelů k Vyspělejší či Zaostávající kategorii dle vykazovaných hodnot	20
Tabulka č. 3: Hodnoty ekonomických ukazatelů v krajích ČR pro rok 2013 30	
Tabulka č. 4: Hodnoty sociálních ukazatelů v krajích ČR pro rok 2013	37
Tabulka č. 5: Hodnoty ostatních ukazatelů v krajích ČR.....	42
Tabulka č. 6: Pořadí regionů dle hodnot vybraných ukazatelů	46
Tabulka č. 7: Dílčí indexy jednotlivých kategorií dle metody určení pořadí.....	47
Tabulka č. 8: Hodnoty jednotlivých krajů dle odchylek od mediánu	48
Tabulka č. 9: Dílčí indexy jednotlivých kategorií dle metody odchylek od mediánu	49
Tabulka č. 10: Kategorizace indikátorů dle míry polarit	56

11. SEZNAM OBRÁZKŮ:

Obrázek č. 1: Index lidského rozvoje (2014)	28
--	----